

HERINNERINGEN AAN H.F. BOS ALS ORGANIST VAN DE NICOLAÏ- EN DOMKERK TE UTRECHT

Das-R*, Peters-RC** 2020

SDT Reference Series Netherlands 1, 14-50

Afbeelding: Hendrik Franciscus Bos (1868-1937) thuis achter de vleugel.

* In 1943 vond R. Das tijd om zijn herinneringen aan de voormalige organist van de Nicolaï- en Domkerk te Utrecht op te schrijven; herinneringen welke beginnen in 1905. Deze herinneringen werden teruggevonden in de nalatenschap van Arie Peters. Carbon Copies van deze herinneringen werden in 1943 verstuurd aan enkele oud-leerlingen van Bos, maar niet gepubliceerd. *Stichting De Traditie* besloot dit verzuim goed te maken in deze tijd van ontkerkelijkheid.

** De secretaris van *Stichting De Traditie* verzorgde een inleiding en verhoogde de leesbaarheid van de Carbon Copies door ze over te typen. Zie voor een *curriculum vitae* van H.F. Bos Wikipedia.

Gepubliceerd april 2020

**Corresponding author at info@detraditie.nl

© 2020 R.C. Peters

[Inleiding](#), [Herinneringen van R. Das](#), [Dagbladen en oud-leerlingen](#)

Inleiding

Het moet tussen 1960 en 1969 geweest zijn - tijdens mijn studie biologie en vóór het einde van de restauratie van de Stevenskerk - dat ik met mijn vader Arie Peters, en toekomstige echtgenote Tonny Gest, hoog in de ruimte van de Stevenskerk op een vlonder de beeldhouwer Wladyslaw Miller mocht ontmoeten. Op een houten plankier stond hij boven zijn hoofd kapitelen uit te houwen. Boven zijn hoofd, omdat op die manier later ook naar het eindresultaat gekeken zou worden. Hij wees ons toen op het verschil tussen beeldhouwkunst en muziek: Beeldhouwkunst heeft een lang leven, terwijl muziek snel vervluchtigt. Ik begreep hem, maar vond het moeilijk te rijmen met de zinsnede van de Nijmeegse Gymnasiasten Club, mijn achtergrond: *Ars longa, Vita brevis*. Was muziek dan geen kunst? En wat te denken van de zegswijze: Oefening baart kunst?

Zijn uitspraak heeft mij later als zintuigfysioloog altijd bezig gehouden. Immers, wat niet waargenomen wordt, is niet overgedragen van zender op ontvanger. En een beleving, eens waargenomen en opgeslagen in het geheugen, kan in de herinnering herbeleefd worden. Wat betekent dit voor beeldhouwkunst en muziek? Anno 2020, op mijn oude dag, is deze zienswijze ontaard in het besef dat een idee of concept weliswaar overgedragen dient te worden van zender naar ontvanger om de ontvanger deelgenoot te maken van het concept, maar dat zowel de zender als de ontvanger bevrediging kunnen vinden in het herbeleven van hun bedenksels zonder meer.

Er valt natuurlijk nog veel meer te zeggen over o.a. informatietransport en geheugen, maar beeldhouwer Wladyslaw Miller had gelijk: geluid dient telkens opnieuw opgewekt te worden teneinde gehoord te worden, en een beeldhouwwerk staat altijd klaar. Hoewel bij beeldhouwwerken die vaak gezien worden makkelijk gewenning optreedt. Ooit heb ik een opvallend rood brandblusapparaat in mijn huis geplaatst, maar ik was er zo aan gewend geraakt dat ik niet meer wist of het ding er nog hing of niet. Muziek wil je, en moet je, steeds weer herbeleven.

In de nalatenschap van Arie Peters kwam ik een brief van R. Das tegen die in 1943 (!) een *in memoriam* over H.F. Bos, voorheen organist van de Klaaskerk en de

Domkerk in Utrecht, geschreven had. Onwillekeurig moest ik denken aan de '*Camera Obscura*' van Hildebrand, en aan het boek '*In de houten Broek*' van van der Stoep en Felderhof over de preekbeurten van dominees.

Het *in memoriam* zou wat compacter kunnen zijn. Wie echter de moeite neemt het geheel door te lezen zal meegenomen worden naar de vroege jaren van de vorige eeuw, en met Das de orgelpracht uit die tijd, en het vakmanschap van Hendrik Franciscus Bos herbeleven.

In de memoires van Das meen ik ook het begrip 'imprinting' te herkennen; een heftige eerste indruk in de schaarse periode voor WO1 op het ontvankelijke brein van een 14-jarige puber, leidend tot een levenslange afhankelijkheid van orgelmuziek.

Zelf heb ik vrij laat gepoogd me iets van het orgelspel eigen te maken, hetgeen eigenlijk niet gelukt is, maar wel voldoende bleek om intensief mee te kunnen leven met de memoires van Das.

Ik begrijp nu dat het orgelspel van Bos ook mijn vader destijds duidelijk heeft gemaakt dat overstappen van boekhouden naar muziekbeoefening geen verkeerde keuze was, al is volgens Miller muziek vluchtiger dan steen. Het was het waard! Hierna het *in memoriam* van de hand van R. Das. De originelen worden t.z.t. overgedragen aan een passend institutioneel archief. Om beslag op het digitale geheugen te beperken en de leesbaarheid te vergroten, werd het opnieuw getypt, waarbij de nummering van de originele bladzijden aangegeven is met /#/.

Almere 2020, Rob C. Peters

Voor de vele in dit geschrift voorkomende typfouten biedt ik wel mijn excuses aan. Als verzachtende omstandigheid moge gelden dat ik de typkunst niet machtig ben en toch persoonlijk dit typwerk heb willen uitvoeren.

De Schrijver

Herinneringen aan H.F. Bos
als Organist van de
Nicolai- en Domkerk

te

Utrecht

-----o0o-----

door R. Das.
den Haag

K 2149

aan zijn Vrouw.

/1/ Het zal in Augustus 1905 geweest zijn dat ik als 14-jarige jongen te Utrecht bij mijn familie op de Nieuwe Gracht logeerend, op zekeren Zondag eens niet met mijn 6 en 8 jaar jongere neven naar de Kinderkerk zou gaan, maar met mijn tante mee naar de "grootemenschkerk" mocht.

Met mijn aangeboren liefde voor muziek was mijn vraag dan ook dadelijk, niet "welke dominee preekt daar", maar "is daar een mooi orgel".

"Een heel mooi", kreeg ik ten antwoord "en de organist is bijna blind".

Ik ging dus vol verwachting op weg en op het Nicolaïkerkhof gekomen hoorde ik buiten al de orgelklanken.

De regeling was toentertijd nog niet zóó, dat het orgel pas 5 minuten voor den aanvang van den dienst begon te spelen, maar dat de organist, wanneer hem dit lustte, reeds vroeger begon.

Wij kwamen binnen door den ingang nabij de orgelgalerij zoodat ik dus dadelijk het gehele geluid te hooren kreeg. Wat vond ik dat direct prachtig.

Mijn tante had een eigen plaats en ik moest wachten totdat de dominee "op stoel" was. Dan waren de plaatsen vrij.

Het werd een "volle beurt" en drommen menschen stonden geduldig op dit moment te wachten.

Terwijl ik daar nogal verlegen in zoo'n vreemde kerk stond rond te kijken, speelde zich een wonderlijk toneeltje af dat ik nog even vertellen wil.

Plotseling komt er beweging in de wachtende menigte. Voorafgegaan door een der "suppoosten" (plaatsengever, stovenzetter, stoelensjouwer) komt er een heel deftige meneer met hoogen hoed binnen. (In Utrecht liep in die dagen iedereen die zichzelf een

beetje respecteerde 's Zondags met een hoogen hoed.)

De suppoost tast in zijn vestzak, haalt er een sleuteltje uit ontsluit het deurtje van een bank waarin nog niemand heeft plaatsgenomen en de deftige heer wordt in deze bank gelaten, waarna het deurtje weer opslot gaat. Ik vond dit een vreemde vertoning en dacht onwillekeurig "zou deze meneer later in den hemel ook zo'n gereserveerde plaats krijgen?" Later vernam ik dat dit een van de heeren Kerkvoogden geweest was.

Het loopt steeds voller terwijl het orgel speelt maar opeens hoor ik een electr. bel en even daarna zwijgt het orgel.

Door een voorganger (voorlezer) wordt de voorzang opgegeven en voorgelezen; het is Psalm 84:1. Inmiddels is ook de predikant tevoorschijn gekomen en nu tracht ieder der wachtenden zich een goede plaats te veroveren wat nogal rumoerig toegaat.

Ik heb het geluk terecht te komen in een achterste hooge zijbank waar een plaats angstvallig is opengelaten. Later begreep ik waarom. Op die plaats kon je nl. niet de dominee zien maar keek je tegen een pilaar aan. Ik vond dat niets erg want ik had het volle gezicht op de orgelgalerij en meer kon ik niet verlangen.

De organist maakt zijn voorspel. Wat was dat een openbaring voor me. Immers die psalm 84. Hoe dikwijls had ik die al niet gehoord. Ik kende het voorspel van de groenteboer-organist uit mijn geboorteplaats voor deze psalm uit mijn hoofd. Die speelde altijd uit Worp.

/2/ Maar nu dit. Wat was dat aangepast aan de inhoud van het lied en ik kan mijn oogen niet van het orgel afhouden. Wat vond ik dat prachtig. Ik zie de groote frontpijpen en het is net of er vóór het orgel nog een klein orgeltje staat.

Ik begreep toen nog niet dat dit de speeltafel was. Ik luister met volle aandacht naar het naar mijn idee lange voorspel en geniet.

Plotseling doe ik een ontdekking. Ik hoor dezelfde geluiden, maar het is alsof ze op me aankomen. En dit bleek ook zoo.

Ik wist toen nog niet dat van dit orgel het bovenmanuaal in een zwelkast geplaatst is. Even daarna gaat de zwel weer dicht, is het voorspel geëindigd en begint het gezang.

Nu hoor ik een heel ander geluid en het zijn vooral de lage pedaaltonen die me treffen. Het geluid is nu veel sterker dan bij het voorspel.

De eerste 3 regels "Hoe lieflijk hoe vol heilgenot"
 "O Heer der legerscharen God"
 "Zijn mij Uw huis en tempelzangen"
 zijn teneinde gezongen.

Nu wordt het geluid veel krachtiger en zingt de gemeente

"Hoe branden zijn genegenhêen
 "Om 's Heeren voorhof in te treêen"
 en dan bij "Mijn ziel bezwijkt van sterk verlangen"
 wordt het geluid nog groter om tot het eind zoo te blijven.

Dan komt het naspel. En wat voor een. Het geluid neemt nog in sterkte toe. Het naspel duurt voor mijn gevoel ook erg lang en ik geniet.

Natuurlijk heb ik geen oog van het orgel afgehouden, in de hoop iets van den organist te kunnen

ontdekken, maar deze blijft achter de muziklessenaar die boven de speeltafel uitsteekt verscholen. Ik zie niets meer dan een groen gemarmerd karton, zoiets als van een portefeuilleomslag, op deze standaard staan. Toch blijf ik maar kijken, kijken.

Zou de organist niet te voorschijn komen? Ik zou hem zo dolgraag eens zien. Maar het blijft alles doodstil daar.

De kerkdienst heeft het voor dien tijd gewoone verloop.

De wet en een gedeelte uit den bijbel worden voorgelezen, de dominee bidt heel lang, geeft daarna zijn tekst op en nu komt de "collectezang" zal ik het maar noemen.

Dat ging toen zoo. Wanneer de voorganger zegt dit of dat zullen we zingen, dan werd er gebeld. Was de predikant klaar met zijn voorlezen, dan werd er weer gebeld en begon de organist. Waren de opgegeven verzen alle gezongen, dan werd er weer gebeld; de voorlezer moest toch ook wat te doen hebben.

Wat er toen gezongen is weet ik nu, 38 jaar nadien niet meer, maar wel weet ik dat ik toen diep onder den indruk van Bos' orgelspel gekomen ben en mijn liefde voor muziek, speciaal voor orgel, er nog groter door geworden is.

De collectezang is ten einde.

Zou hij nu den heelen morgen daar maar blijven zitten?

Links van het orgel kan ik nog net een deur zien. Zou daar een kamertje of zoiets zijn? Ik blijf maar kijken naar dat "orgeltje" dat vóór het groote staat.

Wat zou hij voor muziekboek hebben? Zou hij alles uit zijn

/3/ hoofd spelen en honderd andere vragen komen bij mij op terwijl ik naar dat prachtige groote orgel kijk.

Wat vind ik die pijpen mooi en wat zijn ze lang en dik; zoiets had ik nog nooit gezien. Zouden die nu ook geluid geven of zouden ze meer sieraad zijn?

Dan opeens, ja, daar komt een meneer met een groote snor en een wit vest aan, wat ik toen het toppunt van deftigheid vond, achter de lessenaar vandaan. Dat is dus Bos. Hij stapt een paar treden af en gaat onhoorbaar door de openstaande deur links van het orgel waarna hij uit het gezicht verdwenen is.

De preek is uit. Rang. De bel en nu komt weer onhoorbaar, vrij vlug op zijn teenen lopend de heer Bos uit de geheimzinnige deur, die al dien tijd open gestaan heeft, te voorschijn. Wipt de twee treden van de verhoogde speeltafelvloer op en verdwijnt weer achter de lessenaar. Alles onhoorbaar. Geen lawaai van registratieverandering of koppels bijtrekken, niets. Wat heb ik dat later van zijn opvolger anders gehoord.

Het te zingen vers is voorgelezen, de bel gaat weer en het orgel begint. Voorspel, gemeentezang, bel, naspel. Waarom toch al dat gebel?

Nagebed. Nazang. Dus weer: bel, voorlezen van het te zingen vers, bel, voorspel, gemeentezang, bel naspel.

Onder dit voorspel zie ik iets wat ik nog nooit eerder gezien had. Nauwelijks is het orgel begonnen of daar komt een leger van suppoosten opzetten dat de stoelen en krukjes uit de gangpaden komt opruimen. Wee de argelooze die nog is blijven zitten of niet vlug genoeg opstaat om zijn zetel af te geven.

Hem wordt niet bepaald vriendelijk of zachtzinnig kenbaar gemaakt dat hij heeft op te staan. Met 3,4

stuks tegelijk worden de stoelen over de hoofden van de slachtoffers heen naar achter in de kerk gebracht en daar op een hoop gesmeten, wat natuurlijk allesbehalve geruischloos gaat,

En onderhand maakt de organist, die dit lawaai toch zeer moet hinderen, zijn voorspel en sluit dit af.

Blijkbaar is nu de predikant ook opgestaan, maar ik kan dit niet zien, want nu rijzen alle aanwezigen op en het laatste vers wordt staande gezongen. Ook dit had ik, als zoon van gereformeerde ouders, nog nooit meegemaakt.

De dominee spreekt den zegen uit. Bel en nu loopt onder orgelspel de kerk leeg.

Ik maak vooral geen haast zoals zoovel en om zeer gauw naar buiten te komen, maar luister en geniet.

"Willen we even wachten" vraagt mijn tante, die niet ver van me vandaan gezeten heeft en die wel aan me ziet dat ik geen haast heb om weg te komen.

"Graag" zeg ik natuurlijk en nu is het voor mij of dat orgel hoe langer hoe mooier wordt. Hoe leeger de kerk wordt hoe voller de klank. Wat Bos toen nagespeeld heeft weet ik natuurlijk niet meer. Het zal wel een van de improvisaties geweest zijn opgeborreld uit de onuitputtelijk bron van zijn muzikalen geest.

Eindelijk is de kerk leeg en even daarna is ook het orgelspel geëindigd. Wat had ik een fijne ochtend gehad.

Had ik toen kunnen dromen dat ik die deftige meneer Bos

/4/ zelf nog eens zou spreken dat ikzelf op zijn orgelbank zou zitten, dat ikzelf met hem in dat geheimzinnige kamertje zou verdwijnen, ja dat ikzelf les van hem zou krijgen en dat ikzelf in den kerkdienst daar zou spelen?

En toch is het gebeurd; zij het dan ook vele jaren later.

Ik ben nooit meer in de kinderkerk geweest.

Het was vrijwel regel dat ik in de zomervacantie in Utrecht mocht komen logeeren, waarbij ik nu 's Zondags trouw naar de Nocilaïkerk (die ik int 't vervolg de "Klaas" zal noemen omdat in Utrecht iedereen over de "Klaaskerk" spreekt) ging. Laat ik maar eerlijk bekennen niet om de dominee te horen die daar preekte, maar om in die hoge bank te zitten en te genieten van dat mooie orgel en dat sublieme orgelspel, dat telkens weer zoo'n diepe indruk op mijn jongerengemoed maakte.

Soms had ik het geluk dat door de heer Bos juist in die vacantielijd een orgelconcert gegeven werd. Het is in de Klaas geweest dat ik de groote orgelwerken van Bach, Händel en andere meesters uit dien tijd leerde kennen en later ook Franck, Guilmant, Widor enz.

Wat waren dat verrukkelijke uren. Dan ging ik niet in de hoge bank zitten maar liefst in de buurt van den preekstoel recht tegenover het orgel.

Wanneer het dan tegen zoo'n concert liep, dwaalde ik graag over het Klaaskerkhof. Je hoorde dan buiten Bos studeeren of repeteeren en kon op een bepaald punt nog net zijn hoofd zien; dat vond ik prachtig. 't Was alleen jammer dat zoo dikwijls de toen nog rijdende electriche tram met een gepiep, dat je door merg en been ging, uit de Lange Nieuwstraat kwam aangereden,

of de omgekeerde richting ging, Ook al was er geen concert op til, kon je door de week daar dikwijls orgeltoon opvangen. Dan werd er les gegeven of waren zijn leerlingen aan het studeeren en dat waren er niet weinige.

Een enkele maal zag ik hem op de fiets in de stad en dan was het voor me of de koningin voorbij reed. Op de fiets vraagt ge en hij was bijna blind? Ja lezer, op de fiets en met een behoorlijke vaart ook. Bos had n.l. een zeer klein gezichtsveld; zag alles door een telescoop of verrekijker, maar wat hij dan zag, zag hij heel goed. Daarom had hij zijn muziek of liederenboek op nog geen 5 cm. afstand voor zijn oogen geplaatst. Zóó klein was zijn gezichtsveld, dat hij geen 3 notenbalken tegelijk kon overzien, zoodat zijn hoofd zich niet alleen van links naar rechts, maar bovendien nog op en neer bewoog, dus een zigzaglijn beschreef.

In 1910 kwam ik in Amersfoort te wonen, waardoor ik nogal eens een weekend te Utrecht logeerde en ook geen orgelbespeling van de heer Bos oversloeg, Die concerten waren altijd feestavonden. Met eenige vrienden van me uit Baarn, Soest en Amersfoort trokken wij er geregeld heen.

Wat was die Klaaskerk dan mooi als er 's avonds de kaarsenkronen met hun gasvlammen brandden. De kerkruimte werd daarbij maar matig verlicht. In de verte, op de orgelgalerij

/5/ stonden ter weerszijden van den lessenaar 2 zeer felle gasgloeilichtlampen met kegelvormige porcelijnen kappen, groen van buiten, wit van binnen, die een verblindend licht op de muziekboeken wierpen en de onderste gedeelten van de frontpijpen nog wat beschenen, maar de toppen van de pijpen verdwenen dan in een mysterieus duister. Dat was wel de echte sfeer voor een mooi concert.

Die concerten stonden altijd op hoog peil. Wat wist Bos alles prachtig te registreren en voor te dragen. Ook de kleinere orgelwerken, om er maar een paar te noemen, Vision en Abendfriede van Rheinberger waren meestertukjes van voordracht en registratie.

Ja, die registratie. 's Zondags deed hij dit alleen, maar bij concerten waren er altijd 2 dames bij. Later hoorde ik dat één ervan zijn vrouw en de andere mejuffrouw Groot was, die ik Hier met name noemen wil, omdat zij steeds zoo'n groot aandeel in het welslagen van de orgelconcerten gehad hebben.

Hoe wist Bos altijd mooie programma's samen te stellen en wat heeft hij talloze beginnende solisten gelegenheid gegeven zich voor het eerst in het openbaar te doen hooren.

Maar het waren niet alleen beginnelingen, ook solisten van naam hebben dikwijls hun medewerking verleend. Zangeressen, zangers, violisten, cellisten, trompettisten, bazuinblazers, hoboïsten, fluitisten enz. hebben hier vanaf de orgelgalerij hun publiek menig kunstwerk bereid.

Als een der mooiste avonden staat mij nog altijd voor den geest een uitvoering, nu ruim 30 jaar geleden, waarbij ook het Toonkunstkoor uit Bussum onder leiding van Joh. Schoonderbeek en waaraan ook de groote Mevrouw Noorderwier-Reddingius haar medewerking

verleende. Ik heb het programma van dien avond trouw bewaard evenals vele andere van de orgelbespelingen door Bos gegeven. Het volgt op de volgende bladzijde.

Zooals U ziet, een prachtprogramma en dito solisten.

Het stemt mij toch weemoedig nu ik al deze bekende namen weer voor me zie. Hoevelen zijn er ons ontvallen. Schoonderbeek die zoo met hart en ziel in Bach's cantates opging.

Caro die met recht in het harrenas gestorven is. En dan Bos. Mijn beste vriend en leermeester waar ik zóó onzegbaar veel aan te danken heb gehad. Waarvan ik zóóveel geleerd heb, die mij door zijn orgelspel zóóveel troost gebracht heeft wanneer ik in moeilijke of verdrietige levensomstandigheden verkeerde, zij zijn niet meer. Maar de herinnering aan hen allen blijft onuitwischaar.

Evenwel, ik dwaal af en zou U van die uitvoering vertellen. Ik heb zoowel de generale repetitie als de uitvoering meegemaakt.

Wat was dat een prachtig gezicht. Prachtig is eigenlijk het juiste woord niet, maar ik weet er geen ander voor. Ik ben geen schrijver of journalist. Zooiets moet je aanvoelen.

/6/

- PROGRAMMA -

Dinsdag 18 Februari 1913 in de Nicolaïkerk
te Utrecht

Uitvoering van

Joh. Seb. Bach's Cantaten

No. 68 "Also hat Gott die Welt geliebt"

No. 32 "Liebster Jesu, Mein Velangen"

(Anfangs-aria)

No. 21 "Ich hatte viel Bekümmernis"

(Aria: seufzer, Tränen)

No. 140 "Wachet auf, ruft uns die Stimme".

door

het Koor der Afdeeling "Toonkunst" te Bussum en het
Orkest dier Afdeeling

versterkt met eenige H.H. Leden van het
Utrechtsch Stedelijk Orkest

en eenige Dames en Heeren uit Utrecht.

Dirigent

De Heer Joh. Schoonderbeek, van Naarden-Bussum

Solisten

Mevrouw A. Noordewier-Reddingius Sopraan te Hilversum

de Heer Jac. Ph. Caro Bas te Utrecht

Mevrouw L. Veerman-Bekker Cembalo te Utrecht

de heer Chr. Frijer Viool te Amsterdam

de Heer Joh. Vink Hobo te Utrecht

de heer Chr. Hillen Violoncel te Utrecht

de heer H.F. Bos Orgel te Utrecht

- - - - -

Stel U voor. De kerk in schemerlicht. De groote
orgelgalerij geheel gevuld met zangers en spelers en
dan achter de fel verlichte lessenaar Bos, geflankeerd
door zijn beide registratrices die ik hiervoor reeds
noemde.

Nog hoor ik Mevrouw Noordewier de sporaan-aria uit
die Cantate No. 21 zingen

Seufzer, Thränen, Kummer, Noth
Aengslich's Sehen, Furcht und Tod
Nagen mein beklemmtes Herz
Ich empfinde Jammer, Schmerz.

en dan die begeleiding. Ja, dan was Bos wel op zijn
best.

Wat wist hij altijd zijn registers zuiver te kiezen
en toch bescheiden op den achtergrond te blijven. En
dan, wat wist hij wonderen met zijn zwelkast te doen.
Nog nooit hoorde ik iemand een zwelkast gebruiken
zoals hij dit deed. Hoe hij er altijd een voet voor
wist vrij te maken? Later zou ik dit zien.

Als slotnummer die prachtige cantate No. 140

Wachet auf, ruft uns die Stimme.

Wat klonken die koralen door de kerkgewelven en
weer, wat een begeleiding. Zoo strak en zoo gelijk en
het orgel zoo heerlijk zuiver gestemd.

/7/ Nog sterker werd mijn verlangen om Bos eens te spreken, om dat geheimzinnige orgel eens van dichtbij te zien, om hem daarop te zien spelen, om te weten hoeveel verschillende registers er waren, hoe zo'n zwelkast werkte enz. enz.

Maar hoe zou dit mogelijk zijn? Ik kon toch niet zoo maar als wild vreemde naar zijn huis gaan en vragen "mijnheer Bos mag ik uw orgel eens zien?" Ik vreesde uitgelachen en weggestuurd te worden.

Toch is dit oogenblik gekomen.

In de jaren tussen 1905 en 1913 ben ik heel wat Zondagen in de Klaas geweest. Uit dien tijd herinner ik me nog het volgende voorval.

De dienst is op de gewone wijze begonnen. Bos heeft zijn voorspel vóór den dienst beëindigd. De voorzanger heeft de voorzang voorgelezen en het belsein gegeven. Ik zie echter Bos achter zijn orgelbank staan, wat anders natuurlijk nooit gebeurde. Nog eens wordt er gebeld maar het orgel zwijgt en Bos staat met zijn hoofd van neen te schudden. Hierop komt de voorzanger in actie en zet de melodie (het was Ps.42:1) in. De gemeente begint, nogal weifelend, mee te zingen " 't Hijgend hert der jacht ontkomen

Schreeuwt niet sterker naar 't genot"

Maar halverwege deze 2e regel is Bos alweer voor zijn speeltafel gaan zitten en nog vóór deze regel ten einde is hoor ik zachtjes het orgel. Hij heeft ze al opgevangen en bij de 3e regel is alles weer in orde.

Vermoedelijk heeft er niet duidelijk op zijn briefje gestaan welke psalm er gezongen moest worden, want daaraan mocht niets, maar dan ook niets mankeeren.

Ook herinner ik me nog een Zondag in den winter.

Het had 's nachts enorm gesneeuwd zoodat er haast geen doorkomen aan was.

Aangezien het Zondag was werd er van stadswege niets opgeruimd.

Er preekte een dominee van buiten in de Klaas. Ik was natuurlijk present maar o, wat was die kerk leeg.

Nu zouden vele organisten er zich ook maar met een Jantje van Leiden afgemaakt hebben maar niet alzoos Bos. 't Leek wel of hij juist dien Zondag uitermate op dreef was, tenminste zoo hoorde ik hem. Het begon al direct met zijn spel vóór den aanvang van den dienst. Het orgel, althans de tongwerken, waren zeker pas gestemd, in elk geval, het klonk mij in die leege kerk heel bijzonder in de ooren.

De voorzang was Gezang 208 vers 1,2 en 3 (Oude bundel.) De nieuwe bestond toen nog niet. Nieuwe bundel Gez. No. 270.

Dat trof ik.

"Roemt 's Vaders welbehagen
Geeft Jesus lof en eer."

Dit was wel het hoofdmotief van zijn voorspel dat met "volle werk" werd ingezet en ik als een feestmarsch hoorde. Daarna komt de melodie in het pedaal naar voren, begeleid zooals alleen Bos dat maar doen kon. Het voorspel eindigt op het bovenmanuaal en met het volle werk begint de schrale gemeentezang. Maar dit is voor Bos geen bezwaar. Trouwens het volle werk van dit pronkjuweeltje van orgelbouwkunst is niet zóó dat het de gemeentezang totaal overstemt.

/8/ Het eerste vers is ten einde gezongen en na een kort tusschenspel volgt het 2e vers weer op volle kracht; de feeststemming blijft er in tot aan de regel "O zegen Heer ons allen." Hierbij wordt de geluidsterkte verminderd, zij het niet zóó, dat het contrast te groot wordt en het verband verloren gaat. Als er iemand geweest is die van uiterlijke effecten niets moest hebben, dan was het Bos.

Zoo wordt, ik zou haast zeggen op halve kracht, het verdere van dit vers uitgezongen. Dan komt het tusschenspel voor het 3e vers. Ik kan niet nalaten dit prachtige vers voor U uit te schrijven.

Wees in de stille woning
 Waar d'arme kranke klaagt
 En U als Hemelkoning
 Om Uw ontferming vraagt.
 Geef rust aan alle harten
 Met bange zorg vervuld
 Gekweld door boezemsmarten
 Gebogen onder schuld.

Nu wordt de geluidsterkte steeds minder. Register na register verdwijnt en de zwel gaat dicht. Dan klinkt er een klaagtoon op, voortkomend uit een van die mooie tongwerkregisters. (Vermoedelijk zal het de Schalmei of Dulciaan geweest zijn, maar toentertijd kende ik deze registers nog niet).

Dat was weer een Bosmotief. Voor mijn gevoel nam hij weer eerst de 2 eerste regels als onderwerp voor dit tusschenspel, om over te gaan naar het "Geef rust aan alle harten met bange zorg vervuld."

Dit vers was dan ook wel toepasselijk dien ochtend. Onwillekeurig dacht ik toen aan een hutje op de Veluwe

dat nu vandaag dik onder de sneeuw lag, doodstil en daarbinnen een zieke.

Als de klaagzang verklonken is, waarbij verschillende toonaarden met schitterende modulaties zijn doorlopen, komt de rust en met mooie donkere registers wordt dit tusschenspel, waaruit mij een geloovig berusten heeft toegeklonken, afgesloten.

Daarna zingt dan de gemeente dit 3e vers waarbij het orgel enkel zijn labiaalstemmen laat horen. Donker, maar niet onduidelijk, rustig, vroom.

Dit zou dus het laatste vers wezen dat gezongen zou worden, maar als het uit is voelt Bos zeker dat dit gebed niet af is. Zijn naspel is dan ook maar kort aan de gang, of daar hoor ik weer de melodie van den eersten regel en even daarna die van den tweeden. Bos was dus met het 4e vers bezig en zoo heeft hij het geheele 4e vers tot naspel verwerkt, daarbij weer de nadruk leggend op den inhoud van de 2 laatste regels "de rust des hemels die onverstoorbaar is."

Wat wist hij dan en vrede, een rust, een geloofsvertrouwen in zijn spel te leggen. Wie dat nooit gehoord heeft kan zich daar geen voorstelling van maken. Hij wist zijn spel altijd zoo bijzonder aan den inhoud van het te zingen lied

/9/ aan te passen, zonder daarbij ooit sentimenteel of langdradig te worden. Ook de predikant scheen naar het mij voorkwam zeer getroffen te zijn. Tenminste, hij bleef zelfs nadat het naspel geëindigd was nog eenige oogenblikken in zijn preekstoel zitten. Meestal staan deze heeren al op, wanneer ze tenminste onder het zingen zijn gaan zitten, zoodra het lied uit is, wat mij altijd de indruk gegeven heeft van "kom organist, houdt nu alsjeblieft eens op, ik sta op je te wachten."

Hebben heeren predikanten daar wel eens aan gedacht? Ik heb het altijd zeer gewaardeerd wanneer een dominee de beleefdheid had te blijven zitten totdat de organist met zijn voorspel klaar was, of, wanneer het laatste vers staande gezongen wordt, totdat het voorspel geëindigd was. Onder de laatste noot van het voorspel is er nog tijd in overvloed om op te staan en wordt den organist den tijd gelaten om zijn voor- of naspel zoo kort of zoo lang te maken als hij dat wil.

Zoo zou ik een heele serie van psalmen en gezangen kunnen opnoemen die me altijd bijgebleven zijn, maar dat zou voor U waarschijnlijk vervelend worden.

Zoals ik reeds eerder zeide, woonde ik vanaf 1910 in Amersfoort. Tegen Kerstmis in 1913 moest ik voor mijn werk, ik ben n.l. een centrale verwarmingsmensch, op een Zaterdagochtend in de Nieuwe Kerk aan de Bollenhofschestraat een en ander inspecteeren van de daar nieuw aangelegde centrale verwarmingsinstallatie, aangezien de bij den bouw aangebrachte luchtverwarming niet voldeed en er uitgebroken was. Bovendien had ik nog op een adviesbureau eenige inlichtingen omtrent een ander werk te vragen en ik zou het weekend weer op

de Nieuwe Gracht logeeren.

Het orgel in die kerk was ook juist gereed gekomen en zou door de heer Bos worden ingewijd; in gebruik genomen als U wilt. Juist bekeek ik vol belangstelling dit nieuwe instrument, toen de heer Bos, vergezeld van zijn vrouw, mejuffrouw Groot en de zangeres mejuffrouw Jeanette Molsbergen kwamen aangestapt om te repeteeren.

"Nu of nooit" dacht ik. Dit is de kans van mijn leven om met Bos in contact te komen. Wat ik precies gestameld heb weet ik niet meer, maar het kwam hier op neer dat ik hem vroeg of ik bij de repetitie mocht blijven.

"O ja dat is best hoor, gaat U dan maar op de galerij aan de overkant zitten, dan kunt U meteen eens hooren hoe het klinkt." Ik trof daar ook de heer Verkerk, die toen organist van deze kerk zou worden aan en samen hebben wij toen de repetitie gevolgd, waarbij zelfs ons oordeel over de geluidsterkte enz. gevraagd werd, wat ik wijzelijk maar aan den heer Verkerk overliet.

De repetitie is beëindigd. Ik ga weer naar het gezelschap terug, bedank de heer Bos voor zijn gastvrijheid, vertel hem dat ik Zondag ook in de stad ben en dat ik zoo dolgraag zijn orgel in de Klaas eens zou willen zien.

"Nou, komt U dan maar eens kijken" is zijn vriendelijk antwoord.

/10/ Nu was ik waar ik wezen wilde. Nu zou ik dat orgel dat ik al zoo dikwijls gehoord had en dat ik elke keer als ik het weer hoorde nog mooier ging vinden, van dichtbij zien.

Nu zou ik met Bos praten, misschien wel met hem in dat geheimzinnige kamertje zitten. Ik was dolgelukkig en in mijn hart jubelde het.

Het was inmiddels bij half twee geworden. Was het wonder dat ik mijn 2e boodschap totaal vergat en 's middags voor een gesloten Adviesbureau stond? (daar was toen al de vrije Zaterdagmiddag ingevoerd.) Dit bezorgde me wel enige benauwde oogenblikken. Ik had den heelen morgen tijd gehad om mijn opdrachten uit te voeren. Gelukkig ben ik er toch nog in geslaagd de betreffende persoon 's middags te spreken te krijgen en mijn werk te doen, zoodat ik weer ten volle kon genieten van het vooruitzicht Zondag op het Klaasorgel te mogen komen. Ik kon er zelfs dien nacht niet van slapen.

'k Was 's morgens al vroeg op maar durfde ook weer niet àl te vroeg naar de kerk te gaan, zoodat de heer Bos al begonnen was toen ik de kerk binnenkwam.

Voorzichtig doe ik de deur onder de orgelgalerij, waardoor ik de heer Bos al zoo dikwijls had zien binnenkomen, open en kom in een vrijwel donkere ruimte waarin ik een trap ontdek.

Ik ga deze trap op en kom terecht achter het orgel waar 2 orgeltrappers hun moeizaam werk verrichten en meteen zie ik ook een deur die openstaat en welke toegang geeft tot de orgelgalerij. Ik ga wat schroomvallig deze deur door, onderwijl naar het orgelspel luisterend en sta nu op de orgelgalerij rechts van de speeltafel. Nog een paar passen en ik ben vlak onder de groote frontpijpen. Met diep ontzag

kijk ik naar boven. Schitterend vind ik ze, die governiste, zeer licht geel getinte pijpen en wat zijn ze nog veel grooter en zwaarder dan vanuit de kerk gezien. Intussen speelt Bos natuurlijk door. 'k Geloof niet dat hij me al gezien heeft, maar blijf vanzelfsprekend zoo stil mogelijk staan om hem niet te storen.

Nu zie ik pas hoe dicht hij met zijn hoofd bij het muziekboek zit; de lessenaar is extra naar voren gebouwd.

Er staat een heel gewoon psalmboek voor d.w.z. zoo een als door de organisten gebruikt wordt, waar boven alle verzen de melodienoot gedrukt is.

Wel had ik al eens eerder kerkorgels gezien, maar nog nooit een mechanisch orgel met voorgebouwde speeltafel Ik kijk mijn oogen uit; zie links en rechts van de klavieren registerknoppen en snap niet hoe 1 man die bedienen kan. Heel lang duurt dit niet, want ik zie hoe Bos zijn rechterhand weet vrij te maken en zonder opzij te kijken rechts een register bijtrekt en een ander wegdoet, hoewel er niets van te hooren is. Even daarna gebeurt dit ook aan de kant waar ik sta. Hoe lang ik hier ook gestaan heb weet ik niet meer, maar op een gegeven oogenblik gaat de bel en even daarna sluit Bos zijn voorspel af.

Nu kon ik dichterbij komen en onwillekeurig dacht ik "trek de schoenen van je voeten" en wat er verder volgt.

Een priester kon niet met meer devotie de trappen van zijn

/11/ altaar beklommen hebben dan ik, toen ik die 2 treden omhoog ging naar de speeltafel.

"Zoo, bent U daar" zegt Bos weer doodeenvoudig en vriendelijk "komt U maar verder" en ik sta nu vlak bij hem maar zeg hem maar even goeden dag om hem niet af te leiden, want de voorzanger is al bezig met de voorlezing van het eerste lied en Bos zet zijn registers klaar zonder er naar te kijken; hij weet precies op den tast af waar ze zitten.

Daar gaat de bel weer en nu begint het voorspel. Wat een geluid komt er nu achter mijn rug vandaan, want ik kijk de kerk in. Bos speelt op het bovenklavier, maar om zijn handen te zien moet ik me bukken; zóóver is de lessenaar naar voren geplaatst. Het voorspel is uit en nu worden een paar registers vlug bijgetrokken. Het zingen van de gemeente begint.

Ik hoor er bijna niets van hoewel de kerk toch goed bezet is. Of het een onbekende wijs was weet ik niet meer maar even later hoor ik toch de menschen zingen. Verschrikkelijk, wat komen ze achteraan, maar daar stoort Bos zich niet aan. Het eenmaal aangenomen tempo houdt hij vol en bij den tweeden regel "gaan ze mee."

Het vers is uit. Bos maakt zijn naspel en sluit af, waarna hij me beduidt dat ik wel kan gaan zitten, mij er wel voor hoedend niet met mijn voeten de pedaaltoetsen aan te raken. Wat zat je hier fijn. Meer links kon je op het Klaaskerkhof kijken, waar zoo nu en dan een tram voorbij reed. Recht voor je uit keek je de kerk in waar al die menschen zaten. In de verte de preekstoel met de dominee. Onwillekeurig moest ik aan een muziekvriend van me in Baarn denken. Wat zou die jaloersch op me geweest zijn wanneer hij geweten had dat ik hier zat.

Intusschen heeft Bos het briefje waarop de te

zingen liederen zijn geschreven en dat hij rechts bovenaan tusschen de bladen van het boek had gestoken, eruit genomen en dit vlak voor zijn oogen gebracht. Dan zoekt hij het volgend te zingen lied op en nu blijkt dat een gedeelte van dit vers rechts onderaan en een gedeelte links bovenaan van de volgende bladzijde staat. Er zal dus tijdens de zang omgeslagen moeten worden. Hiertoe wordt een vouwtje in de bladzijde gelegd. Het briefje krijgt haar oude plaats weer terug en bos begint de nu te zingen verzen te lezen.

Om de onderste regels op de bladzijde te kunnen zien moet hij zijn hoofd diep voorover buigen en om de bovenste op de volgende te kunnen lezen zijn hals uitrekken.

Ik had niet kunnen denken dat hij zóó slecht zien kon en heb toch wel diep medelijden met hem.

Nadat hij de verzen gelezen heeft, wat tamelijk lang duurt, maar hij weet dan ook precies wat er in staat, wordt de registratie veranderd. Nog even gaan zijn handen links en rechts over de registerknoppen om te controleeren of alles in orde is en dan blijven we rustig zitten totdat de voorlezing en het gebed geëindigd zijn.

Dan gaat het belsignaal voor het volgende vers. De te zingen verzen worden genoemd waarbij Bos aandachtig luistert

/12/ of dit klopt met hetgeen hij voor zich heeft. "Je kunt nooit eens weten" vertelde hij me later eens, "één van beiden kunnen we ons toch wel eens vergissen." Maar de zaak is in orde en na het volgende signaal begint Bos weer met een van zijn voorspelen.

Terwijl ik naar zijn handen kijk doe ik nog een ontdekking. Zijn vingertoppen zijn alle naar voren gebogen. Zou dit orgel dan zóó zwaar spelen? Daar had ik nooit iets van kunnen merken. Integendeel. De vlugste passages kwamen er altijd even licht en parelend uit en het was soms zuiver pianospel.

Wie het niet wist zou denken dat dit een pneumatisch of electrisch orgel was; zoo gemakkelijk klonk het allemaal.

Dit moest ik hem dus vragen.

Het gezang gaat nu direct veel beter dan de eerste keer.

Het laatste vers is gezongen, dan gaat de bel weer en het naspel volgt. Weer wordt alles voor het volgende nummer klaar gezet en als Bos daarmee gereed is vraagt hij me zachtjes of ik hier wil blijven, of met hem mee naar het kamertje gaan. Natuurlijk kies ik het laatste en zoo zachtjes mogelijk gaan we nu beiden het trapje aan de linkerkant van de speeltafel af, waarna we in het kamertje komen.

Daar stond ik dus waar ik zoo vurig naar verlangd had.

Dit was dus het kamertje waaruit ik Bos zelf zooveel malen te voorschijn had zien komen. Dit was dus het kamertje waar zooveel solisten hadden gewacht totdat het hun tijd was op te treden. Maar was dit nu een kamer? Het was niet veel meer dan een hok.

Stel U voor een ruimte van ongeveer 2½ M breedte en naar ik schat 4 à 5 M. lengte. Een plafond was er niet

in, maar wanneer je naar boven keek zag je tegen de gewelven van een toren aan. De linker- en achterwand werden gevormd door gewitte muren, de rechter zijwand bestond uit een houten schot van ongeveer 3 M. hoogte waarin een deurtje en waarmede je bij de orgeltrappers kwam. De voorwand was ook van hout waarin de deur waardoor we zojuist waren binnengekomen. Ik geloof niet dat er een raam in was. Het daglicht moest dus vanuit de kerk door de deur naar de orgelgalerij binnenkomen.

Er stond een cafétafeltje tegen de linker zijmuur waarover een tafelkleedje lag zooals je dat vroeger in arbeiderswoningen aantrof. Zoo een met een eikenbladmotiefje in rood en zwart. Verder een paar keukenstoelen met biezen zittingen en nog zoo'n ouderwetsche rieten kraakstoel met een ronde rugleuning die veel te ver achterover week. Dat was Bos zijn plaats. Op de tafel stond een looden aschbakje in den vorm van een bloemenmandje. In dit bakje lag een stuk sigaar. Dan stond er nog een ongelukkig kastje waarin Bos zijn muziekboeken kon opbergen en in den hoek lagen een paar gymnastiekschoenen blijkbaar behoorend aan een van de leerlingen. 'k Geloof niet dat er eenige vloerbedekking aanwezig was. Boven de tafel was aan den muur een gasgloeilichtbrander en achteraan in den hoek was op ongeveer 2 M. hoogte nog een gasbrander, zoiets als van een gascomfoortje

/13/ waarboven een omgekeerd vuurvast ontbijtbordje. Dit ding moest dienen voor de verwarming van deze ruimte en gaf natuurlijk totaal niets. Verder waren er toen dan nog 2 warme stoven, waarvan Bos er 1 gebruikte om zijn voeten te warmen. Dat waren nog van die vierkante houten stoven met een test, waarin een gloeiende briket. Primitiever kon het toch wel niet.

Daar het linkerschot niet doorliep, kon je altijd het discours van de orgeltrappers, die aan den anderen kant van het schot bivakkeerden, volgen, wanneer je daar tenminste lust in had. Dit was dus mijn eerste indruk van het "kamertje".

Bos plant zich zoo voorzichtig mogelijk in de krakende stoel, zoekt zijn sigaar uit het aschbakje en steekt die aan. Zelf ga ik op een van de keukenstoelen zitten en zwijg.

Wil hem niet storen, want ik weet niet of hij soms over zijn voorspel, dat nu moet volgen denkt. Hij leunt tenminste achterover in zijn stoel en zoekt met zijn dwalende oogen het hemelhoge plafond af, onderwijl zijn sigaartje rookend.

Natuurlijk hebben wij daar niet den heelen ochtend als twee stommen gezeten. Ik heb gedeeltelijk naar de preek geluisterd die op die afstand heel goed te volgen was en ook hebben we nog even over het orgel in de Nieuwe Kerk gesproken.

Er preekte een dominee die "achterelkaar af" preekte, dus geen tusschenzang hield, maar na zijn preek liet zingen. Ik hoor het klokkenspel van de Klaastoren elk kwartier en op een gegeven oogenblik een zwaar geronk. Ik vraag, een beetje verschrikt, wat dit voor een geluid is, maar word gerustgesteld met de mededeling dat nu het klokkenspel wordt opgewonden; dit moet elken dag gebeuren. Dan hoor ik de predikant

"Amen" zeggen en even daarna gaat de bel die hier vlakbij op de orgelgalerij hangt.

Maar Bos is al uit zijn stoel geveerd en ik volg hem voorzichtig naar voren, waar ik nu rechts van hem op de punt van de orgelbank ga zitten, ook al om zoo min mogelijk vanuit de kerk gezien te worden.

Weer gaan zijn handen nog even over de registerknoppen links en rechts van de klavieren en nadat de bel voor de 2e maal geklonken heeft, begint het orgelspel. Bos begint op het bovenklavier. Nu ontdek ik ook dat boven het pedaal een schuin naar bovenstaand plankje, dat gedeeltelijk buiten de opstaande wand onder de klavieren uitsteekt en gedeeltelijk daarin verdwijnt. Daarnaast nog een klein ijzeren pedaalje waarboven een geëmailleerd bordje met het opschrift "Celeste".

Zou dat soms die "zwel" zijn denk ik, maar lang wordt ik niet in onzekerheid gelaten, want plotseling zie ik hoe Bos zijn rechtervoet op dit plankje plaatst en het nu van zijn schuine stand in horizontale brengt. Meteen wordt het orgelgeluid sterker. Zijn voet blijft op het plankje dat hij nu eens wat mee, dan eens wat minder van stand doet veranderen en waarmede de geluidssterkte van het orgel regelt. Ik had dus weer eens een ontdekking gedaan.

Het voorspel is af. Bos trekt links nog een register uit, (dat me later bleek de pedaal-koppel te zijn) en het gezang begint.

/14/ We blijven voor tot ook de nazang gezongen is en dan volgt het naspel.

Nu zit Bos kaarsrecht want hij hoeft niet meer in een boek te kijken. Ik sta perplex. Wat een harmonieën, wat een accoorden en wat een pedaalspel.

Zijn pedaalspel was wel heel bijzonder. Hij miste nooit en toch kon hij nog altijd tijd vinden om eerst even af te tasten.

Moest hij bijv. bij een inzet een C hebben, dan ging zijn smalle voet altijd even naar een lager liggende Bes of een hoger liggende Cis. Was het een G, dan ging dit via Fis.

Hij deed dit geheel automatisch.

Bos is met matig sterk geluid begonnen, maar geregeld worden registers bijgetrokken en jubelend komt toch eindelijk het slot.

Bos heeft weer eens een van zijn vele crescendo's gemaakt daarbij profiteerend van het leegworden der kerk, waardoor het orgel steeds mooier gaat klinken. Ik zit als gehypnotiseerd naast hem. Ik voel dat ik bleek geworden ben en ontroering mijn gezicht verstrakt. Als eindelijk de nagalm van het laatste accoord door de kerkgewelven verklonken is, wil ik hem bedanken maar mijn stem weigert haar dienst en ik weet niet beter te doen dan zijn hand te grijpen en die te drukken. Ik ben wel heel diep bewogen.

Bos is er warm van geworden en heeft een kleur.

Wanneer ik weer een beetje bijgekomen ben, kan ik loskomen met mijn vragen en Bos, die blijkbaar plezier in mijn belangstelling heeft, laat me nu één voor één de verschillende stemmen horen. Het zijn er 27.

Eerst de 8-voet, Viola, Holfluit, Roerfluit, Prestant, Gemshoorn, Quintadeen, Salicet, Celeste, Violon. Dan de 4- en 2-voets. Fluit, Prestanten,

Salicet, Flageolet, vervolgens de vulstemmen. Quint, Cornet, Mixtuur, dan de tongwerken. Schalmei, Dulciaan, Trompet en eindelijk de 16-voets en pedaalregisters, Prestanten, Bourdon, Subbas en Fagot waarbij de lage C van de subbas me weer doet huiveren.

Ik kan er niet genoeg van krijgen en vraag of ik de frontpijpen eens mag horen. Onmiddellijk blaast er een 16-voets prestant in mijn nek. Ik keer me om en houd voorzichtig mijn hand nabij het labium van de sprekende pijp. Ik vind het machtig mooi. Dan slaat Bos een volgende toets aan en zoo hoor ik de pijpen één voor één aanspreken; dan aan de C-kant en dan weer aan de Cis-kant. Ik kan er niet genoeg van krijgen en zou wel een heelen dag naar één zo'n 16-voetspijp kunnen luisteren. Eindelijk begrijp ik dat ik de heer Bos niet langer mag ophouden en de orgeltrappers ook wel naar huis willen. Dus ik bedank de heer Bos zoo goed mogelijk. De registerknop wordt ingeschoven en de klavieren zorgvuldig toegedekt. Nog even het kamertje in waar we onze jassen aantrekken en dan gaan we naar beneden.

Samen lopen we tot aan het einde van de Nieuwe Gracht en nu moet ik toch afscheid nemen, waarbij ik vraag of ik, wanneer ik nog eens in de stad ben, dan nog eens terug mag komen. Je moet maar brutaal zijn. En weer klinkt het in mijn ooren "U komt maar als U lust heeft".

/15/ Als U lust heeft. Hoe is het mogelijk te denken dat iemand daar geen lust in zou hebben. Zoo scheiden we van elkaar en is deze dag wel een van de mooiste van mijn leven geworden.

Ik ben misschien een beetje langdradig geworden met mijn herinneringen aan dezen eersten Zondag op het orgel in de Klaas, maar de echte orgelliefhebber zal me dit wel willen vergeven. Ik ken geen mooier instrument dan een kerkorgel.

Wanneer je daarbij ook nog van techniek houdt en dan ziet hoe zoo'n mechanisch kerkorgel in elkaar zit, wanneer je dan ook in contact komt met een orgelbouwer als de heer de Koff, die je op zijn bijzondere manier de dingen laat zien en uitlegt, ja dan kan het niet anders of je verafgoodt een kerkorgel, zou er voor willen knielen.

's Avonds in mijn bed liggend kan ik de slaap weer niet vatten. Ik zie het heele tafreel voor me. Ook zie dat mooie slanke orgelfront en ik hoor Bos spelen. En laat ik het weer bekennen. Toen heb ik God gedankt dat Hij ons en mij in 't bizonder Bos gegeven heeft, Die Hij zóó rijk begenadigd had. Ik heb gevraagd hem te bewaren voor ongelukken wanneer hij op zijn fiets door het steeds drukker stadsverkeer reed en hem nog lang voor de stad Utrecht, de Kerk van Utrecht, zijn vrouw en mij te sparen. Toen ben ik eindelijk ingeslapen.

Ik heb nooit gehoord dat Bos een ongeluk met zijn fiets gehad heeft. Hij heeft er op gereden totdat deze hem op een kwaden dag, misschien ook wel een goeden dag, werd ontstolen.

Ik wilde toen nog moeite doen om hem door zijn leerlingen, waaronder ik toen ook behoorde, een nieuw rijwiel te bezorgen, maar zijn vrouw was er op tegen. De drukte in de stad was toen dermate toegenomen, dat

zij eigenlijk maar blij was dat er nu een eind aan gekomen was, al was de manier waarop niet zoo erg leuk.

Bos is 68 jaar oud geworden heeft een kort ziekbed gehad en was meer dan 40 jaar organist.

Januari 1914 vierde Bos zijn jubileum als 25 jarig organist.

Hiervan weet ik niets, zoodat er wel niet al te veel drukte van gemaakt zal zijn. Alleen heb ik in mijn bezit een album waarin de namen van degenen die aan een huldeblijk hebben bijgedragen en waarin Dr. J.H. Gunning J.H.zn. onderstaande opdracht schreef.

Aan mijnen vriend H.F.Bos
25 jaren Organist.

Den Broeder, die zoo menigmaal
Mij heeft gesticht, verkwikt, verblijd,
Als, bij den klank van zijn koraal,
Mijn ziel ontruikt werd aan den tijd;
Den zanger bij de gratie Gods
Die 't orgel waarlijk leven doet
Breng ik, op 's Kunstenaars vriendschap trotsch
mijn dankbren hartegroet.

Haarlem 1 januari 1914

Verder heb ik nog in mijn bezit een bronzen legpenning, hem geschonken door Curatoren der Rijksuniversiteit te Utrecht

/16/ ter gelegenheid van de lustrumfeesten in 1936 bij welke gelegenheid Bos een orgelbespeling gegeven had.

Vanaf dezen tijd, dus eind 1913 tot juni 1918, ben ik zoo wanneer ik 's Zondags in Utrecht logeerde, 's morgens naar de Klaaskerk gestapt en aangezien de lust om op dat prachtige orgel te zitten en Bos te hooren spelen me nooit ontbroken heeft, sloeg geen keer over.

Zoo is er tusschen ons een hechte vriendschap gegroeid, hebben we heel wat gesprekken in het kamertje gevoerd over allerlei onderwerpen, hebben we heel wat preeken aangehoord of beluisterd. Lange en korte, taaie en vlotte van allerlei dominees. Lichte, zware, ethische, confessioneele, Kohlbrugianen, Geref.-Bonders enz. enz.

Toch luisterde Bos vrijwel altijd er naar en wist dan steeds zeer rake opmerkingen te plaatsen over uit- en inlegkunde. Hij kende alle eigenaardigheden van de predikanten en met zijn zin voor humor kon hij deze uitstekend imiteeren.

Soms was je ook wel gedwongen op te letten want er waren er die de aardigheid hadden de tusschenzang in hun preek in te vlechten en dan doodleuk zeiden "dat zullen we zingen."

Rang! De bel en dan had je er maar te zijn. Wanneer het dus tegen die tijd liep was het extra opletten.

Ja, we hebben daar samen heel wat meegemaakt. "Volle beurten" zooals dat heette en leege. Beurten waarbij de menschen zelfs tot achter de preekstoel en tot onder de orgelgalerij zaten. Dan was het alle zeilen bijzetten. Het koraal, dat Bos normaal zuiver vierstemmig speelde, dikwijls een octaaf hooger en het pedaal in octaven, anders was het geluid te zwak en kon hij ze niet mee krijgen, of er werd erbarmelijk gezakt.

In den zomer volle beurten waarbij de menschen bij bosjes Flauw vielen, naar een achter in de kerk aanwezig kapelletje werden gesleept dat er op ingericht was om ze te ontvangen en waar ze met water en eau de cologne bewerkt werden. Een van de steeds aanwezige diaconessen had daar volop werk.

Wanneer het dan zoo tegen het einde liep, stak plotseling een der suppoosten enkel zijn hoofd door het deurtje in het schot tussen organistenkamer en trappersruimte en dat was al voldoende. Dit beteekende een "krukjesvoorspel" d.w.z. een lang voorspel voor de nazang, teneinde gelegenheid te geven de gangpaden van stoelen enz. vrij te maken. Hoe dit toeging heb ik U reeds verteld.

Bos had een groote hekel aan deze rumoerige, onstichtelijke diensten, maar met zijn humoristische inslag, hebben wij ons toch dikwijls vermaakt om de manier waarop dit alles toeging.

Ook leege beurten heb ik meegemaakt. Ik vond dat nooit erg. Bos speelde er nooit minder mooi of korter om. 'k Zou haast zeggen, 't was of hij dan nog beter op dreef was; of hij dan uitsluitend voor zichzelf speelde.

Zelden heb ik iemand ontmoet met zoo'n plichtsgevoel.

Wanneer de dienst om 10 uur begon, was hij klokslag half tien present. Of het nu zomer of winter was, of, zooals later in den Dom de vroegpreek om half acht begon, Bos was

/17/ steeds een half uur van te voren aanwezig. Hij keek dan eerst zijn briefje na, haalde de koraalboeken tevoorschijn, las de te zingen verzen door en zette zijn registers klaar voor zijn preludium.

In de vacantietijd kwam hij speciaal van buiten de stad om 's Zondags zijn dienst te vervullen, hoewel er leerlingen genoeg waren die daartoe in staat waren. Maar neen, alléén wanneer het nu heelemaal niet anders kon, liet hij zijn dienst aan een ander over. Eénmaal is mij deze eer te beurt gevallen.

Ik kan me slechts één geval herinneren waarbij hij bijna te laat kwam. De oorzaak weet ik heelaas niet meer, maar op een Zondagmorgen dat ik ongeveer om kwart voor tien op het orgel kwam, was Bos daar nog niet. (Ik had toen reeds eenigen tijd les van hem.) Ik vond dat natuurlijk heel vreemd, maar dacht aan een leuke band of iets dergelijks. Begon dus maar met de boeken klaar te zetten en de registratie zoals ik meende dat die wel goed zou zijn, dus dat hij zoo noodig direct kon "aanvallen".

Het wordt tien minuten voor tien, geen Bos. Vijf minuten voor tien, geen Bos. Even daarna de bel. (De voorzanger was toen afgeschaft en ingesteld dat 5 minuten vóór den aanvang van den dienst het orgel zou beginnen te spelen en de nog niet bezette verhuurde plaatsen vrij zouden zijn.)

Op dit belsignaal, dat in de kerk goed te hooren is, gaan degenen die gewacht hebben al zitten, maar ik kreeg het toch wel een beetje benauwd. Nog even later komt de koster zenuwachtig naar boven en vraagt of de heer Bos er nog niet is. Op mijn bevestigend antwoord vraagt hij of ik dan niet alvast beginnen kan, iets waar ik zelf ook al over liep te denken. "'k Zal 't maar probeeren" zeg ik en ben toen begonnen.

Nu had ik zelf ook al wel dikwijls in een kerkdienst gespeeld en ontelbare malen gezien hoe Bos zijn "ouverture" maakte, maar nu ik er zelf voor kwam te zitten was ik toch wel wat nerveus. Dit duurde echter maar kort. Ik wist niet beter te doen dan de voorzang tot onderwerp van mijn improvisatie te maken wat me, waarschijnlijk geïnspireerd door dit prachtige orgelgeluid, wonderwel lukte al zeg ik het zelf.

Heel lang heeft het echter niet geduurd, want klokslag 10 uur kwam gelukkig de heer Bos opdagen en heeft hij de verdere dienst afgewerkt. Eerst was ik nog half bang dat ik een standje over mijn brutaliteit zou krijgen, maar 't omgekeerde was het geval en ik kreeg een pluimpje voor mijn begin.

Ik straalde en vermoed dat ik van plezier vergeten ben wat de oorzaak van zijn oponthoud is geweest.

Het heeft me altijd verwonderd dat niet veel meer van zijn leerlingen zoo 's Zondags bij hem kwamen. Er was daar toch altijd schitterend orgelspel te hooren en wat te leeren. Slechts zelden ontmoette ik er een van zijn leerlingen, wel kwam meermalen zoo tegen het einde van de dienst een niet heelemaal normaal jongmensch, die bovendien nog doof was, naar boven om van het naspel te genieten. Bos vond dat altijd maar goed.

Ik heb heel wat vrienden van me eens meegebracht, maar nooit heb ik kunnen merken dat Bos dit minder prettig vond.

Integendeel.

/18/ Hoewel 's winters de kerk door middel van 2 reuzen-kachels aangenaam verwarmd werd, kon het in het kamertje toch ontzettend koud zijn. De eenigste verwarming bestond uit een gasbrandertje plus twee warme stoven. Het was een komisch gezicht wanneer je dan binnenkwam. Meestal stond Bos dan op een van de stoven zijn voeten te warmen en met een onmetelijk lange sigaar aan. "Ik lijk wel een ooievaar" kon hij dan zoo smakelijk zeggen. Die sigaren van Bos waren een unicum. 'k Geloof dat ze speciaal voor hem gemaakt werden. Ze waren zoo lang dat hij met een lucifer naar het eind moest tasten om ze aan te steken. Hij rookte graag en was er dan ook zeer gevoelig voor wanneer ik hem eens een sigaartje presenteerde. De toon waarop hij dan zei "nou dank je wel" was als die van een kind dat een groot cadeau krijgt.

Op zekeren Zondag dat ik weer eens een van de leerlingen ontmoette en daarvan vernam dat hij altijd 's Maandags een uur kwam studeeren, be kroop mij de lust wel heel erg om ook les van Bos te gaan nemen. Ik was in dien tijd in Utrecht werkzaam, woonde te Soestdijk en speelde ook wel eens op het orgeltje in de geref. Kerk aan de Julianaweg (thans verdoopt in Louise de Colignylaan) aldaar. De laatste tijd dat ik in Amersfoort woonde had ik vergunning om daar op het kerkorgel te studeeren, maar voelde wel dat zonder lessen ik hierop niet verder zou komen. Ik vroeg aan deze leerling of ik 's Maandags eens mocht komen luisteren waartegen hij geen bezwaar had, vroeg hem bij die gelegenheid naar de kosten van deze lessen, want de vrees dat die niet mis zouden zijn had me ook langen tijd weerhouden aan lessen van Bos te denken. Deze vielen me erg mee, zoodat ik besloot bij Bos les te gaan nemen.

Om thuis te kunnen studeeren liet ik een pedaal aan mijn piano maken door de fa. de Koff te Utrecht. Bij deze gelegenheid maakte ik kennis met de oude heer de Koff die onlangs zijn 80e verjaardag vierde, leerde hem later weer kennen als een zeer bekwamen orgelbouwer en een artiest in zijn vak. Ik kon n.l. wel in een kerk studeeren maar was dan altijd van een orgeltrapper afhankelijk, aangezien de windvoorziening, zoowel in de Ned. Herv. als in de Geref. kerk toen nog niet electricisch geschiedde.

Nadat dit pedaal gereed was trok ik de stoute schoenen aan en vroeg Bos of hij me als leerling wilde aannemen. Ik vertelde hem dat ik nog nooit les gehad had maar dat ik graag eens iets voor hem zou spelen, bij voorkeur een koraal. Dit gebeurde en ik werd zijn leerling.

Na eenige lessen aan zijn huis te hebben ontvangen trokken we al gauw naar de Klaas en nu kreeg ik ook een uur om te studeeren en een uur les per week. Wat voelde ik me dan een ander mensch, wanneer ik daar alleen op dat orgel zittend en enkel een orgeltrapper achter mijn rug wetend, kon studeeren. Wat had ik dikwijls moeite om mijn improvisatielust in bedwang te houden en werkelijk te studeeren.

Ik was wel benieuwd hoe dat lesgeven hier zou gaan,

/19/ ook al omdat Bos zoo weinig kon zien wat je deed. In den regel liep hij op het balcon heen en weer en o wee als je een fout maakte. Onmiddelijk gaf hij dan een teeken om te stoppen want hij hoorde letterlijk alles; te smokkelen viel er niets.

Was de les afgelopen en er nog eenigen tijd over dan vroeg ik altijd "mijnheer Bos geeft U me nog eens een koraaltje op" waarbij ik dan een voorspel improviseerde en het koraal zelf harmoniseerde. Hoe ik dat deed was Bos dikwijls een raadsel omdat ik het zelf ook niet wist; theorie had ik nooit gestudeerd. 'k Schoot nogal aardig op en was al gauw aan de kleinere Bachwerkjes, Preludes en orgelsonaten van Mendelssohn toe. Zat er dan een of ander nummer technisch goed in, dan kwam Bos met zijn registratiekunst voor den dag. Dan registreerde hij terwijl ik speelde en dan ging het als 't ware vanzelf.

Je voelde onmiddellijk dat het zóó moest wezen en niet anders en begon je met nog meer lust er weer een nieuw werk in te pompen.

Een groote fout van me was dat ik dikwijls heelemaal niet speelde wat er in het boek voorgeschreven stond. Natuurlijk was Bos er dan als de kippen bij om me daarop attent te maken en met een eindeloos geduld wist hij dan een eenmaal bij mij al vrij diep ingewortelde fout er uit te krijgen.

De lessen hier duurden tot ongeveer 1918. Toen kwamen er groote veranderingen. Dr. Johan Wagenaar, organist van de Domkerk vertrok naar den Haag en dus kwam de plaats van organist van de Domkerk vrij. Bos solliciteerde en nadat er achter de schermen heel wat gewerkt en gewroet was om daar een ander geplaatst te krijgen volgde toch zijn benoeming tot organist van de

Domkerk.

Hiermede begon een tweede periode. Na het vertrek van Dr. Wagenaar werd eerst het orgel onder handen genomen, dat een flinke beurt hard nodig had. Er werd een nieuw pedaal met de normale breedte voorgelegd; een ? Van het positief werd vervangen door een zachte fluit en van het hoofdmanuaal een Gemshoorn door een Fluit Harmonique. Bovendien werd er met een groote schoonmaak begonnen.

Ik heb nooit kunnen merken dat Bos aan dit orgel moest wennen. Onmiddellijk wist hij de registers, die bij dit orgel nog verder buiten zijn bereik lagen , dan in de Klaas, op de tast te vinden. Ook zijn registerkeuze was dadelijk weer de oude Bos; steeds er voor wakend dat het geluid niet te schreeuwerig werd. Bij de tegenwoordige jonge organisten meen ik een streven in andere richting op te merken, maar Bos moest daar niets van hebben. Al heel gauw na zijn benoeming volgde het eerste concert dat klonk als een klok. Toch heb ik altijd persoonlijk het meeste aan zijn gewoone Zondagdiensten gehad. Heel lang heeft dit echter niet geduurd. Toen kwam de groote inwendige restauratie van de kerk zelf en werd deze in December gesloten.

Juist was in dien tijd het orgel in de Vredeskerk klaar gekomen en werd Bos gevraagd daar, zolang de restauratie van de Domkerk duurde, als organist dienst te doen, waarin hij toestemde.

/20/ Hier staat een op zichzelf prima orgel gebouwd door de fa. J. de Koff & Zonen, maar pneumatisch en wanneer je altijd op een groot mechanisch orgel gespeeld hebt is de overgang wel heel groot.

Bovendien was de Vredeskerk zeer ver van zijn woonhuis gelegen en moest hij altijd van 2 trams gebruik maken. Meent echter niet dat dit invloed op zijn spel of plichtsbetrachting gehad heeft. Ook nu was hij steeds een half uur vóór den aanvang van den dienst present en heeft hij naar ik weet nooit één dienst overgeslagen. Tijdens de restauratie konden de lessen in de Nieuwe Kerk worden voortgezet.

In de vacantiетijd van 1919 is mij nog een groote eer te beurt gevallen. Bos en zijn vrouw zijn toen een middag bij me in Soestdijk geweest, waarbij hij groote belangstelling toonde voor het pedaal dat de fa. de Koff aan mijn piano gemaakt had. Toen heeft hij ook nog op ons nederig harmonium gespeeld. Ik heb hem toen ook het orgeltje in de Geref. Kerk laten zien dat hij natuurlijk ook even geprobeerd heeft. Na het middagmaal zijn we met een paar vrienden van me tussen de korenvelden door naar de Ned. Herv. Kerk te Soest gewandeld waar ook een orgel van de fa. Bätz staat. Ook hier moest Bos natuurlijk op spelen en we hebben met ons allen van zijn spel genoten. Onmiddellijk was hier weer de organist van groot formaat aan het woord; veel te vroeg naar mijn zin was de tijd gekomen waarop het treintje vanaf het station Soest naar Utrecht vertrok. Het was een onvergetelijke dag voor ons waaraan door mijn vrienden en mij nog heel dikwijls wordt teruggedacht.

In februari 1920 trouwde een van mijn zusters welk

huwelijk in de Geref. Kerk te Soestdijk kerkelijk werd ingezegend.

In die tijd was ik zo'n beetje organist van die kerk en nu rijpte bij mij het plan Bos te vragen bij die gelegenheid het orgel te bespelen. Ik polste dus Bos hier eens over, maar hij maakte nogal bezwaren; had dien dag nogal wat lessen enz. Dacht aan de bruiloftgasten van Simeon. Sprak dus zijn vrouw hierover en deze vond dat hij dit beslist doen moest. Zij wist al zijn bezwaren uit den weg te ruimen, lessen te verzetten en de noodige tijd vrij te maken. Gauw had ik een inrichting gemaakt waarmede het koraalboek voldoende naar voren getrokken kon worden en de trompet zoo goed mogelijk gestemd.

En zoo heeft de Groote Bos op het kleine klavierorgeltje met zijn 9 stemmetjes gespeeld bij de huweljksbevestiging van mijn zuster.

Wat was dat zelfs op dit kleine ding weer subliem. Nog hoor ik zijn voorspel voor den eersten zang Ps. 121 : 1.

Enkel met drie 8- en één 4-voetje vierstemmig gespeeld.

Het is me onmogelijk mee te zingen, en een brok schiet in mijn keel en tranen vullen mijn oogen, wat niet erg bij een bruiloft paste.

/21/ Na afloop van den dienst met "volle werk" eerst de Hochzeitsmarsch waarop hij verder doorborduurde. Fijn was dat, maar ook hieraan kwam een eind.

Ik had nogal wat felicitaties in ontvangst te nemen en daardoor was het mogelijk dat Bos, die van zijn trouwe vrouw vergezeld was, me ontsnappen kon en door een ijzig koude wind die over de toen nog onbebouwde Soestereng gierde, naar de halte Soestdijk ontweek.

Natuurlijk had ik hen beiden na afloop van den dienst mee naar ons huis willen nemen en hen daar een hartversterking aanbieden, maar dat was nu weer iets typisch Bos. Daar moest zijn bescheidenheid niets van hebben, maar ik had er verschrikkelijk het land over, niet minder de bruid en bruidegom, die dergelijk orgelspel zoo goed wisten te waardeeren.

In October 1920 vertrok ik van Soestdijk naar den Haag en nu moesten mijn lessen een einde nemen, hoezeer mij dit ook ter harte ging. Vrij kort daarop vertrok mijn moeder, met wien ik te Soestdijk gewoond had, naar Utrecht, zoodat ik toch nog heel dikwijls 's Zondags te Utrecht logeerde en de relatie met Bos aanhield.

In Januari 1923 overleed mijn moeder en zou er dus voor mij geen reden meer geweest zijn 's Zondags naar Utrecht te komen, maar mijn familie in Utrecht stond er op dat ik nu in 't vervolg daar het weekend zou zijn. Met groote dankbaarheid heb ik dit aangenomen en ik kon het contact met Bos behouden. 'k Geloof niet dat ik één Zondag wanneer ik in de stad was heb overgeslagen om naar de Vredeskerk, later weer naar de Domkerk te stappen en ook na afloop van den dienst heb ik menig kopje koffie bij hem thuis gedronken. Het is elke keer weer een genot voor me geweest om daar bij

hem te zijn.

In 1925 was de restauratie van de Domkerk gereed en het zal Bos wel niet zwaar gevallen zijn den de Vredeskerk afscheid te nemen om naar het Domorgel terug te keeren. De eerste dienst was weer grandioos en Bos kon zich daar weer eens volkomen uitleven.

De huisvesting was hier wel wat beter dan in de Klaaskerk. Na een donkere wenteltrap opgeklommen te zijn (later electr, verlicht) kwam je op een zolderruimte, aan de rechterzijde waarvan het organistenkamertje was. Aan de linkerkant gaf een deur toegang tot de groote balgenruimte en van hieruit kwam je door middel van een dubbele deur in de kerk en de eigenlijke orgelruimte. Het organistenkamertje had een rond raam dat uitzicht gaf op het Dienstgebouw.

Wanneer je hier zat had je absoluut geen contact met de kerk. Alleen was er de bel die vanuit de kerk bediend werd.

Pas na de restauratie, toen ook in de kerk een luidsprekerinstallatie werd aangebracht, kwam er ook een luidsprekertje in dit kamertje. De verwarming was weer zeer onvoldoende. Ze bestond uit een electrisch kachelkje met veel te kleine capaciteit. Vooral wanneer de (electr.) verwarming in de kerk aangezet werd, daalde de spanning zóó,

/22/ dat de draden nog maar nauwelijks gloeiden, wat Bos menigmaal de verzuchting deed slaken "had ik mijn stoven uit de Klaas maar weer terug." De heer Wagenaar had hier een groote gaskachel staan, maar deze bij zijn vertrek meegenomen. Ook het muziekkastje was een onding. Het was een ordinair linnenkastje, veel te ondiep, zoodat er geen boek vlak in kon liggen; maar Bos heeft hierover nooit geklaagd.

En dan in 't begin die bellen. Als de zaak in orde was klingelden er 3 tegelijk n.l. 1 in het kamertje, 1 bij de orgeltrappers en 1 bij de klavieren zelf. Vóór de electrificatie van de kerk werkten deze bellen op elementen of een accu, althans een stroombron die geregelde verzorging vereischte. En nu gebeurde het nogal eens dat de elementen uitgeput of de accu leeg was en dus de bellen niet gingen, hoewel Bos steeds het kerkpersoneel tijdig waarschuwde dat de bellen nagezien moesten worden.

Was het dan weer zover dan kwam één der suppoosten op het orgel zitten die van beneden zijn signalen kreeg en deze dan weer doorgaf. 'k Behoef U nauwelijks te zeggen hoe Bos, die voor zichzelf altijd zo precies was, dit hinderde.

Na de elektrische verlichting van de kerk is hierin verbetering gebracht en kwamen dergelijke storingen niet meer voor.

Toen kregen we weer wat anders en dat was de motor voor de windvoorziening welke gelijktijdig met de restauratie werd aangebracht. O die motor. 't Was een gelijkstroommotor en moest heel langzaam met een aanloopweerstand ingeschakeld worden. Deed je dit te vlug dan sloegen de zekeringen door.

Bovendien was de collector niet zuiver rond en konden enorme vonken aan de borstels optreden, vooral

wanneer het vochtig weer of erg koud was. De aanloopweerstand was ook al niet te best. Je had altijd 2 handen noodig om niet het ongeluk te hebben ineens een contact te veel af te schakelen want dan gingen onmiddellijk alle stoppen door. Was alle weerstand uitgeschakeld, dan moest soms nog de kruk met een touw worden vastgebonden omdat het zonder deze voorzorg nog wel eens gebeurde, dat de kruk op haar nulstand terugsprong.

Nu was Bos veel te secuur om zoiets te overkomen. Wanneer hij de motor had aangezet ging hij altijd nog weer naar het balgenhok om te zien of hij niet te veel vonkte. Ik heb heel wat keeren de collector afgeschuurd om de ergste vonken tegen te gaan. Ruim een jaar heeft het geduurd vóór die motor eens gereviseerd en de collector zuiver afgedraaid is geworden, maar ook daarna was het altijd een zorgenkind.

Daar het aanzetten van den motor zoo langzaam moest geschieden bleef hij dan ook maar den geheelen dienst doordraaien, omdat er gewoon geen tijd geweest zou zijn dit bijv. bij den tusschenzang te doen, ook al waren we met ons beiden.

Door de geweldige accoustiek in deze kerk was er op het orgel meestal niets te verstaan van hetgeen er beneden gesproken werd. Er moest dus geheel op de bel afgegaan en er op vertrouwd kunnen worden dat er geen fouten in het prachtige handschrift van den koster, die de briefjes over-

/23/ schreef, gesloten waren. Ook moest de hier optredende dominee het niet wagen van het briefje af te wijken; de boel zou hopeloos in de war gelopen zijn en hiervoor heeft Bos altijd gewaakt met al wat in hem was. Mocht er eens twijfel over een cijfer zijn, dan kon hij daar heel lang over, bijna zou ik gezegd hebben, zeuren, ware het niet dat dit enkel voortsproot uit zijn bedoeling om onstichtelijkheden te voorkomen.

Meestal bleven we voor, dat is bij het orgel, totdat de preek begonnen was. Daarna trokken we naar het kamertje. Ging dan de bel voor de tusschenzang of nazang, dan veerde Bos uit zijn stoel, vloog letterlijk over den zolder heen, het balgenhok door, opende de eerste deur in de geweldig dikke muur van de kerk, sloot deze, om dan weer zonder eenig gerucht de tweede deur naar het orgel te openen en evenzoo weer te sluiten.

Automatisch gingen dan zijn handen nog even over de registers rechts en links, werd nog weer even op het briefje gekeken en getracht een klank van beneden op te vangen. Ging dan de bel weer dan kon hij beginnen. Ik had me dan links van hem op de orgelbank gezet en bediende in hoofdzaak de pedaal- en manuaalkoppels.

Later wist ik precies waar hij heen wilde en kon ik veel voor hem registreren, waarbij ik natuurlijk wel eens voor verrassingen kwam te staan. Wanneer hij bijv. bij zijn naspel ineens van het 1e naar het 3e manuaal wipte, dan moest vliegensvlug het pedaal van de overige klavieren worden vrijgemaakt en de noodige pedaalregisters worden ingeduwd. Wilde hij met een uitkomende stem spelen, dan was enkel de naam van die stem voor mij voldoende om te weten wat daar bij behoorde. Maakte hij een crescendo, dan wist ik

precies de volgorde en wachtte slechts op een hoofdknikje om de aan de beurt zijnde registers bij te trekken.

Ook hier heb ik, evenals in de Klaas, heel wat voor- en naspelen van Bos gehoord en scheen wel of bij het klimmen van zijn jaren zijn spel nog rijper en muzikaler werd. Zeldzaam aangepast aan de preek was het immer en altijd even frisch.

Bij voorkeur koos hij de voorzang als onderwerp voor zijn improvisatie vóór en de nazang voor zijn improvisatie na den dienst. In de meest uiteenlopende vormen werden deze dan gegoten. Heel dikwijls, op mijn verzoek, in triovorm, waarbij nu weer eens de melodie in de sopraan, dan weer in de alt, tenor of kas naar voren werd gebracht.

Het was vooral het pedaalspel dat ik dan heel bijzonder vond. Precies als op een contrabas werden de noten dan even aangestipt. Nooit ging het rhytme verloren of verviel hij in herhalingen. Zoo hoorde ik eens de eerste regel van Ps. 25 door hem tot een volledige Passacaglia verwerken.

Het moet hem toch wel goed gedaan hebben dat er na afloop van den dienst, altijd een groepje muziekliefhebbers achter in de kerk naar zijn naspel bleef luisteren, totdat zij door het kerkpersoneel, dat de deuren moest sluiten, verdreven werden.

Dit groepje was soms tot een groot aantal personen aangegroeid.

/24/ Terwijl ik dit schrijf herinner ik me nog een naspel uit de Klaas.

Inplaats van de lessenaar naar achteren te schuiven, zooals hij gewoonlijk deed wanneer hij geen boek nodig had, zocht hij nu Gez. 181 op (oude bundel) Dit stond in verband met de preek die gehouden was. Na een korte inleiding speelde hij toen op het bovenklavier in zeer statig tempo het geheele 1e vers, zonder iets aan de registratie te veranderen, enkel met de zwel werkend.

Hoe zal 't mij dan, o dan eens zijn!
 Als ik, verlost van smart en pijn,
 Ontwaak tot hooger waarde. enz.

Wanneer dit vers, ontroerend mooi om zijn eenvoud in Es gespeeld is, wordt de geest vaardig over hem. Hij slaat het blad om en ik zie dat nu het 6e zal komen.

Het tempo blijft hetzelfde. Een koraalmatig uitgebreid tusschensspel ontwikkeld zich nu. Al moduleerend wordt de geluidssterkte opgevoerd totdat het volle werk bereikt is en klinkt nogmaals de melodie, maar nu in de stralende E-toonsoort door de kerkgewelven.

Hoe zal 't mij dan, o dan eens zijn!
 Als ik, verlost van smart en pijn,
 Hem beter loof naar waarde.
 Volmaakt in onbesmette deugd
 Een deelgenoot der hemelvreugd
 Niet meer de mensch van aarde.
 Heilig,
 Heilig,
 Heilig zingen
 W' U daar, zingen

Prijs en eere

U, die waart en zijn zult, eere.

Hieraan had Bos blijkbaar niets meer toe te voegen, althans hij sluit dit vers, zo heel bijzonder, zoo heel verheven gespeeld, zonder naspel af.

Terwijl we de registers dicht doen, waarbij ik nog niet tegen hem gesproken heb, is het eenigste wat hij bijna verlegen tegen me zegt: "Dat mag ook wel eens voor een keertje", Ik heb hier niets op geantwoord want hij had mij een blik in den hemel doen slaan.

Ik zou weer een heele reeks van psalmen en gezangen kunnen opnoemen die me altijd bijgebleven zijn, maar dan zou ik in herhalingen vervallen; zal het dus bij enkele laten. Bijv. Gez. 204 en 205 oude bundel. (nieuwe bundel Gez. 215 en 229).

Laat ons zaam met Jesus wandlen.
 Volgen wij dien Heiland na
 In ons denken, spreken, handlen
 enz.

Met een paar mooie stemmen van het prachtige 3e klavier maakte Bos dit voorspel. Inderdaad wandelden deze stemmen daar heel bovenin terwijl door het pedaal de melodie gezongen

/25/ werd. (Daar was hij specialist in.)

Heel dikwijls heb ik organisten gehoord die de melodie van een koraal in het pedaal speelden en die dan op een der klavieren begeleidden, maar wat een verschil. Bij Bos was dit begeleiden altijd zoo logisch. Het was heelemaal geen theoretisch maakwerk; zuivere Bachstijl. En dan de laatste regel van dit vers "Waar Gij voorgaat volgen wij", was dan weer zoo vast besloten, strak en onverbiddelijk. Hij wist wel heel diep in den geest van elk door hem gespeeld vers door te dringen.

Vervolgens Gez. 205. Weer dat smeevende, maar toch vast geloovende, dat diep afhankelijke, maar toch nooit wanhopende, dat dan in zijn spel klonk, heeft me altijd weer opnieuw getroffen. Wie zóó speelde moet toch wel een kind van God geweest zijn.

Ik denk daarbij aan het 3e vers van dit gezang

Ik kan mij zelf geen wasdom geven

Niets kan ik zonder U, o Heer.

enz.

Hoe door en door hulpeloos kon hij hierin zijn en wat een verschil met bijv. Gez. 199 oude bundel (nieuwe bundel Gez. 165)

Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de doën.

Dan was het enkel het "ontwaak" waarop hij zijn thema opbouwde. Hij begon dan bijv. met nagenoeg volle werk op het pedaal met de eerste twee noten van deze regel, dus "ontwaak" en nam die op de manualen over tot in het hoogste octaaf. Je werd dan terdege wakker geschud, de eene keer door direct hard aangepakt te worden, de andere keer door steeds sterker wordende

aanmaningen. Altijd wist Bos dit weer op een andere manier te doen, maar dat je tenslotte wakker moest worden was zeker. Dit was wel zijn groot geheim en bizondere gave.

Of, nu ik het toch over krachtige liederen heb, hoe speelde hij bijv. Gez. 264 oude bundel (nieuwe bundel Gez. 97)

Een vaste burg is onze God.
enz.

Dat was zeker zeer vast. Dan werden er met een aanloop accoorden geplaatst en harmonieën verwerkt die me altijd sterk aan Cesar Franck deden denken, van wien Bos trouwens een groot bewonderaar was. Daar was letterlijk geen speld tusschen te steken; hij donderde zijn pedaalstemmen de kerk in. Dan stijgerde hij gewoonweg voor de klavieren die dan, alle drie gekoppeld, nu ook niet bepaald licht speelden. Dan kreeg hij een kleur, was hij "erin" en ik voelde mijn gezicht verstrakken van ontroering.

't Kostte hem nooit eenige moeite, wanneer hij al improviseerende een uitstapje gemaakt had naar een toonsoort, waarvan ik dacht, hoe kom je in 's hemelsnaam nu weer op je uitgangspunt terug, toch weer in de oorspronkelijke toonsoort te belanden. Het was in een woord magistraal.

Een heel groot contrast daarmee vormden weer bij Avondmaalsdiensten zijn kleine tusschenspielen tijdens het verwisselen

/26/ van tafels. Dat waren steeds juweeltjes van improvisatiekunst, meestal op het 3e klavier gespeeld. Ernstig en toch niet zwaarmoedig. In een vrij langzaam tempo, doch nooit langdradig. Veel moet hij tot de ware avondmaalssfeer hebben bijgedragen.

Ik bemerk dat ik uitsluitend gezangen genoemd heb en zou den indruk kunnen wekken dat psalmen door hem met minder ambitie gespeeld werden. Dit is allerminst het geval.

Neem bijv. Psalm 25. Hoeveel honderd maal zou hij deze, vooral bij de gereformeerden zoo geliefde, gespeeld hebben?

Of de daar op volgende 26e, voornamelijk het 2e en 8e vers. Nooit, maar dan ook nooit heb ik hem hooren zeggen "alweer die 25e of 68e of 73e of 84e psalm enz. Neen. Altijd wist hij er weer iets nieuws van te maken. Merkwaardig was het dat je nooit hetzelfde van hem hoorde en toch, hoeveel malen van zijn leven zou hij dezelfde melodie gespeeld hebben?

Wel heel bijzonder was hij in lof- en bedezangen. Wist hij bij de eerste soms een donderend geluid de kerk in te zenden met een resoluutheid die geen twijfel mogelijk maakte, bij de tweede kon hij met slechts 2 of 3 stemmen op het 3e klavier spelen, dikwijls zonder pedaal en daarbij een hemelsche schoonheid benaderen. Het klonk dan ook bijzonder mooi dat geluid, heel boven uit den top van het orgel, door die hoge gewelven. Dikwijls speelde hij enkel met de Fluit-travers en Baarpijp op het 3e manuaal en alleen de Subbas in het pedaal, daarbij weer de zwel gebruikend op een wijze zooals ik nooit van een ander hoorde.

De Celeste gebruikte hij bijna nooit, evenmin de tremulant tenzij deze in een bepaald orgelwerk waren

voorgescreven,

Wat kon het in den winter daar bij die orgelbank, ook na het aanbrengen van de electriche verwarming, verschrikkelijk tochten en koud zijn. Met een dikke winterjas aan was het er haast nog niet uit te houden en je vingers vrozen bijna aan de toetsen vast. Het was je manier om een behoorlijke verkoudheid op te doen en om dit te voorkomen zette Bos een pet op, maar dan met de klep naar achteren, want anders hinderde die hem bij het lezen. "'k Lijk wel een vliegenier" kon hij niet nalaten te zeggen wanneer de pet werd opgezet.

Nu waren er bij het orgel wel een paar straalkacheltjes, maar deze sorteerden weinig effect en verhoogden eerder de tochtverschijnselen, dan dat ze die bestreden. Toch vermochten dergelijke dingen niet Bos uit zijn humeur te brengen.

Au fond was hij zeer goedhartig, waarvan ik een staaltje vertellen wil.

Op een zomerschen Zondagmiddag zou Bos komen repeteeren voor een concert dat in die week gegeven zou worden.

's Morgens hadden we tijdens de kerkdienst gemerkt dat de tongwerken danig ontstemd waren en Bos had die voor zijn repetitie dringend noodig. Ik stelde hem toen voor die te stemmen, waartoe ik van de heer de Koff, die ook dit orgel in onderhoud heeft, de noodige sleutels verkreeg en van den heer Bos de sleutel van de kerkdeur. Ik sloot deze echter niet aan den binnenkant af, meenende dat er wel niemand

/27/ zou probeeren of die deur open zou zijn.

Maar jawel. Het duurde niet heel lang of daar ging plotseling de bel op het orgel. Ik kruip uit de orgelkast (een neef van me zat voor de klavieren) en zie tot mijn ontsteltenis een massa menschen in de kerk, die er door den koster worden uitgedreven. De koster heeft toen de kerkdeur aan de buitenzijde afgesloten en is gaan wandelen. Ik zette mijn werk voort, bleef toen ik er mee klaar was natuurlijk nog even spelen, maar schrok niet weinig toen ik buitengekomen, daar de heer Bos, mevrouw Bos en mejuffrouw Groot aantrof, die geduldig hadden staan wachten tot ik eindelijk te voorschijn zou komen.

Tableau. Ik had natuurlijk weer aan geen uur of tijd gedacht en hoe lang het gezelschap daar gewacht had durfde ik niet te vragen, maar dat het niet kort geweest is, daarvan ben ik zeker.

Hoe zou een andere organist daarop gereageerd hebben?

Maar van Bos geen woord; wel een bedankje voor het werk dat ik gedaan had.

Was Bos dan zo'n sul die alles goed vond? Allerminst. Woedend kon hij zijn. Wanneer? Als de betreffende predikant zich niet aan het eenmaal opgegeven programma hield, of op het laatste oogenblik, vlak voor hij beginnen moest meende nog alle mogelijke instructies te moeten geven, of om een bepaald vers als voor- of naspel kwam vragen en dat gebeurde.

De een vroeg om een "salonstukje" de ander om "een lied van Bach", een derde wilde als naspel een herhaling van de laatste regel van het gezongen vers, een vierde kwam met een liederenbundel aandragen met het verzoek een bepaald nummer na afloop van de preek

te spelen enz. enz,

Eens werd hij om 6 minuten vóór de aanvang van den dienst bij den predikant ontboden. Bos ging niet, maar gaf aan dengene die deze boodschap kwam brengen als antwoord mee terug dat hij van 10 uur af aanwezig was geweest en niet 1 minuut vóór den aanvang van zijn dienst kon weglopen.

Dergelijke dingen hinderden hem ontzettend en daar kon hij dan den heelen morgen over boomen. Niet dat hij niet aan redelijke verzoeken wilde voldoen. Allerminst; maar dan moest zoiets niet op het laatste oogenblik gebeuren.

In januari 1926 kwam Ds. Oberman in Utrecht en hiermede deden liturgische diensten hun intree. Dat gaf, vooral in het begin, nogal wat drukte. Temeer omdat Bos nooit een regel van een zangvers zonder de muziek voor zich speelde, was het dikwijls drommels voortmaken, opletten en uitkijken.

O wee, wanneer er niet goed gebeld zou zijn, Alles zou hopeloos in de war gelopen zijn, maar gelukkig is dit, voor zoover ik weet, nooit gebeurd.

Maar al te dikwijls was het programma voor twee uitleggingen vatbaar en dat maakte Bos nerveus. 't Is wel gebeurd dat terwijl hij reeds zat te spelen, nog een dominee bij hem kwam om 't een of ander nog te vragen of te zeggen, maar dat hij hem niet te woord kon staan en ik dan die boodschap

/28/ boodschap maar in ontvangst nam.

Zulke dingen kon hij niet hebben. Zelf altijd zoo stipt op dit punt, verlangde hij dat ook van anderen. Daartegenover stond echter ook weer, dat soms na afloop van den dienst, de predikant naar boven kwam om hem voor zijn spel van dien ochtend te bedanken.

'k Geloof niet dat hij daar erg gevoelig voor geweest is.

"'k Had liever dat ze zelf ook op tijd kwamen" placht hij dan nog wel eens te zeggen.

Toch mocht ik die liturgische diensten, toen we de gang van zaken kenden, wel; er was wat te doen en er zat actie in. Vooral wanneer bij de collecte Bos een uitgebreid voor- en naspel kon maken, viel er veel te genieten.

In 1935 verhuisde mijn familie en waren mijn eigen werkzaamheden van dien aard geworden dat ik niet meer regelmatig 's Zondags in Utrecht kwam. Zoo trof ik op een keer 's morgens een van de oud-leerlingen inplaats van Bos op de orgelbank aan en vernam van hem dat Bos in een ziekenhuis was opgenomen daar hij een oogziekte had en de oogarts zelfs voor algeheele blindheid vreesde.

Geen der predikanten heeft hem daar bezocht, hoewel ze toch drommels goed wisten hoe het met hem gesteld was. Of Bos er behoefte aan heeft gehad is een tweede. Goddank heeft deze ziekte een gunstig verloop gehad en kon hij betrekkelijk gauw zijn werk weer doen.

Het contact tussen ons begon toen wel te verslappen.

Wel stapte ik, wanneer ik nog eens in Utrecht logeerde, trouw 's morgens naar den Dom, maar lang niet zoo regelmatig meer als vroeger. Meestal noodigde Bos mij dan uit om na afloop van den kerkdienst bij

hem thuis een kopje koffie te gaan drinken, wat ik vanzelfsprekend altijd heel graag deed. Ook heb ik hem nog eens een heelen middag bij mijn familie op bezoek gehad, waarbij ik een serie orgel-grammofoonplaten voor hem heb afgedraaid, waarnaar hij met groote attentie luisterde.

Voor de Radio heeft Bos maar weinig gespeeld. Ik heb tenminste maar enkele uitzendingen gehoord, die nu niet zoo bijzonder goed te volgen waren. Het liep alles, door de geweldige accoustiek, te veel door elkaar. Ook bedankte hij er voor, na afloop van den kerkdienst, den tijd vol te maken met "een potpourri van geestelijke liedekens" waar de toen nog bestaande N.C.R.V. zoo op gesteld was. Hij speelde dan vóór den aanvang precies zooals hij dat gewoon was te doen, zoo ook na afloop van den dienst. Was er dan nog tijd over, dan speelde hij een of ander orgelwerk.

Eenmaal heeft hij ook nog op een Zaterdagavond voor de Gem. Radiodistributie gepeeld, zoodat ik de uitzending daarvan in de kerk heb kunnen meemaken.

Wat is het toch in-jammer dat er geen enkele van zijn orgelvoordrachten op de gramfoonplaat zijn vastgelegd.

/29/ Wie speelde de groote orgelwerken van Bach en Franck zooals hij?

Wat waren die werken bestudeerd en wat werden ze telkens weer opnieuw ingestudeerd.

Wanneer je zijn muziekboeken zag dan wemelden die van de aanwijzingen voor de registratie en hier past mij een woord van grooten dank aan zijn vrouw en mejuffrouw Groot, die de registratie bij de concerten altijd zoo uitnemend verzorgd hebben.

De op het eerste gezicht meest dorre muziek, bijv. de psalmen van Sweelinck, wist hij een kleur en een glans te geven, zooals alleen maar iemand doen kan die deze muziek begrijpt en in de geheimen ervan weet door te dringen.

Toen ik mijn medewerking eens verleend heb aan een uitvoering van een Chr. Zangvereniging te Soest heeft Bos voor deze gelegenheid een eenvoudig voorspel voor Psalm 105 voor me gemaakt, waarin hij toch kans zag de eerste twee regels in de tenor te verwerken.

Dit is misschien wel het eenigste wat van al zijn muzikale gedachten is overgebleven. Ik behoef U nauwelijks te zeggen dat dit voorspel door mij als een kostelijk kleinood wordt bewaard.

De laatste keer dat ik Bos ontmoette vond ik hem plotseling sterk verouderd, Hoewel zijn spel even frisch was als altijd.

Totdat ik op 23 April 1937, met den trein juist de Moerdijkbrug passeerend in het ochtendblad van de Nieuwe Rotterdamsche Courant onder Letteren en Kunst het mij zeer schokkende bericht las dat in Utrecht op den leeftijd van 68 jaar was overleden H.F. Bos, Organist van de Domkerk.

Ik wist heelemaal niet dat hij ziek geweest was.

Vanzelf gingen mijn gedachten uit naar haar die nu

alleen achterbleef, zijn vrouw. (Bos had n.l. geen kinderen.)

Zijn vrouw, die met recht hem tot hulp en steun is geweest in zijn lang niet altijd gemakkelijk leven. Die altijd de moeilijkheden en zijn bezwaren wist uit den weg te ruimen en zoo met hart en ziel met hem medeleefde en als het noodig was ook medeleed.

Die zoo dikwijls over hem in angst heeft gezeten wanneer hij zich, zelfs per fiets, alléén in het drukke stadsverkeer waagde.

Die hem bij zijn concerten zoo trouw ter zijde heeft gestaan en zooveel tot zijn succes heeft bijgedragen. Een Hoogere Macht moet haar de kracht gegeven hebben dit kruis te aanvaarden en te dragen.

Natuurlijk wilde ik haar direct bezoeken. Niet om te trachten haar met menschenwoorden te troosten, maar om te laten blijken dat ik in haar verdriet deelde. Van alle kanten vernam ik echter dat mevrouw Bos niemand wilde ontvangen, iets wat me later gebleken is geheel onjuist te zijn.

In het Utrechtsch Dagblad verschenen onmiddellijk een paar artikelen over hem, welke ik volledigheidshalve aan het slot laat volgen en die, hoe goed ook bedoeld, mij niet konden bevredigen, omdat ze m.i. lang niet voldoende aantoonde welk groot verlies de stad Utrecht en de Ned. Herv. Gemeente in

/30/ het bijzonder, geleden had; een dagblad is dan ook hiervoor niet bepaald de meest geschikte plaats.

Reeds toen al rijpte bij mij het plan om mijn herinneringen aan dezen organist van groot formaat te boek te stellen, maar door allerlei omstandigheden (o.a. ook het overlijden van mijn patroon, waardoor ik aan het hoofd van het bedrijf kwam te staan,) heeft me den tijd daartoe ontbroken.

Zelfs was het me niet mogelijk zijn begrafenis te Zeist bij te wonen, iets waar ik toch geen vrede mee heb kunnen vinden en wat me nog altijd erg spijt.

Een comité van leerlingen en oud-leerlingen wilde moeite doen om een eenvoudig gedenkteeken op zijn graf te plaatsen, maar zijn vrouw meende dat dit heelemaal niet in zijn geest geweest zou zijn en werd hiervan afgezien.

Toch lieten mijn herinneringen aan mijn ouden leermeester en vriend mij niet met rust. Een jaar na zijn dood heb ik nog eens met de redactie van het Utr, Dagblad gecorrespondeerd, over mijn voornemen nog eens de aandacht op hem te vestigen, maar zij vond dat zij bij zijn overlijden hem voldoende recht had wedervaren laten en ik zag dan ook maar van mijn voornemen af.

In zeer langen tijd ben ik toen niet meer in den Dom geweest. In die jaren werd de Domkerk uitwendig gerestaureerd en o.a. de z.g. zaadbak aan de torenzijde, waarin zich beneden een ingang tot de kerk, consistoriekamer en catechisatielokaal bevonden en boven het organistenkamertje, zolder en balgenhok waarboven nog weer bergzolders, afgebroken.

De heer de Koff heeft mij toen eens laten zien op welke vernuftige wijze hij de nieuwe windvoorziening gemaakt heeft en de opgang, nu vanuit de kerk, naar het orgel.

Bij die gelegenheid maakte ik ook kennis met de tegenwoordige organist.

Nadat ik deze eens in den dienst had hooren spelen en na langen tijd weer opnieuw het geluid van dit prachtige orgel hoorde, is de drang om mijn "memoires" aan Bos eens op te schrijven, opnieuw weer boven gekomen. Dat ik zijn vrouw, aan wien ik toch ook zooveel te danken had, na zijn dood nooit meer gesproken had, hinderde mij zeer.

Het gelukte me haar adres te vinden en begin van dit jaar heb ik haar in Laren bezocht, waarbij ik haar mijn plannen omtrent mijn voornemen mijn herinneringen aan haar man eens op te schrijven, blootlegde. Vertelde haar dat ik er nooit vrede mee gehad had, dat ik niet bij zijn begrafenis tegenwoordig was geweest en nu toch zoo graag eens met haar naar zijn graf te Zeist wilde gaan.

Dit had haar instemming en samen zijn we op 22 Juli 1943 naar Zeist gegaan en hebben we eenigen tijd bij zijn graf op de mooie begraafplaats aan de Woudenbergsche straatweg vertoefd.

"H.F.Bos. In leven organist van de Domkerk te Utrecht" is het sobere opschrift op zijn bescheiden grafsteen.

Ja. Het is wel zijn zeer groote bescheidenheid geweest

/31/en misschien ook zijn slechte gezichtsvermogen, die hem slechts locale bekendheid hebben gegeven, terwijl hij toch op nationale, wellicht internationale bekendheid aanspraak had kunnen maken, wanneer hij dit gewild had.

Bos kende een massa orgels. Toen ik eens zoo terloops het orgel in de Ned. Herv. Kerk te Woerden, waar ik familie heb wonen en dus nog wel eens kwam, ter sprake bracht, wist hij meteen dat daar het pedaal te zwak was, een bazuin ontbrak, maar er een heel mooie Vox Humana op aanwezig was.

Ook met de orgelbouw en de verschillende systemen was hij uitstekend op de hoogte en zijn er verschillende, o.a. in de kerk op 's Heerenloo te Ermelo, onder zijn advies en toezicht tot stand gekomen.

Hoe graag zou ik hem eens op een improvisatieconcert, welke den laatsten tijd nogal eens gegeven worden hebben gehoord; dat zou een kolfje naar zijn hand geweest zijn.

Hiermede ben ik aan het einde van mijn herinneringen gekomen. Van mevrouw Bos kreeg ik o.a. een heel goed portret van Bos waar hij voor zijn vleugel zit en waar ik dagelijks naar kijk. Ook schonk zij mij een groote foto van Bos aan het Domorgel, waarvoor ik zeer dankbaar ben en waarvan ik een reproductie op het titelblad heb aangebracht.

Maar ook zie ik hem nog voor me, steeds keurig gekleed, met zijn groote slappe zwarte hoed op en met zijn sleutel tastend naar het sleutelgat in die enorme groote groene deur, die nu ook al niet meer bestaat, aan de torenzijde van de Domkerk. Hoeveel malen zou die door hem geöpend en weer uiterst secuur gesloten

zijn?

Waarom ik deze herinneringen, welke lang niet volledig zijn, genoteerd heb en voor wie, ik weet het zelf niet goed. Misschien zijn er nog oud-leerlingen die er belang in stellen. Wel het meest voor zijn vrouw, opdat zij wete dat er onder zijn talloze leerlingen er tenminste één geweest is die in hem den waren kerk-organist gezien heeft. Die hem steeds bewonderd en heel veel van hem geleerd heeft. Wien hij zijn evangelie gepredikt, en van wie hij een beter mensch gemaakt heeft.

- - - - -

den Haag Augustus 1943.

/I/ Na het overlijden van de heer Bos zijn in het Utrechtsch Dagblad de navolgende artikelen verschenen.

H.F. Bos /

De organist van de Domkerk na een ziekbed van enkele weken overleden.

In zéér breeden kring zal met ontroering worden vernomen dat de organist van de Domkerk, de heer H.F. Bos in 68 jarigen ouderdom is overleden. De gezondheidstoestand des heeren Bos liet den laatsten tijd meermalen te wenschen over, maar met alle energie trachtte hij zich daarbovenuit te werken; men zag hem nog geregeld door onze stad gaan en als het hem maar enigszins mogelijk was, vervulde hij zelf den kerkdienst in den Dom.

Slechts enkele weken geleden werd hij in het Algemeen Ziekenhuis opgenomen waar men operatief ingrijpen ernstig heeft overwogen, maar van welk voornemen men tenslotte heeft afgezien, omdat van operatie toch geen baat meer kon worden verwacht.

De heer Bos kwam reeds op jeugdigen leeftijd uit Harmelen, waar zijn ouders woonden, naar Utrecht, om daar in de muziek te worden opgeleid. Hij werd hier leerling van den heer Willem Petri, die toentertijd organist was van de Buurkerk. Bij Petri studeerde hij orgel en theorie, maar al aanstonds bleek de jonge Bos toch zéér sterke voorliefde te hebben voor kerkorgel.

Intussen legde hij zich met niet minder vlijt toe op de studie van het pianospel, waarvoor hij les nam bij wijlen de heer de Vries, die behalve leeraar voor piano, ook hoornist was bij het Utr. Sted. Orkest en ook als zoodanig zeer bekend was.

Zijn opleiding bij Petri en de Vries besloot Bos met het behalen van diploma's zoowel bij de Nederlandsche Toonkunstenaars Vereeniging als bij de Maatschappij tot Bevordering van Toonkunst.

Het stond toe al aanstonds vast dat Bos zich zou specialiseeren als organist. Hij is in den loop der tijden, Zijn staat van dienst reikt ver in de veertig jaren, de organist geweest van de Jacobi-, van de Buur-, van de Nicolai- en tenslotte van de Domkerk, waar hij op de orgelbank kwam te zitten toen Dr. Joh. Wagenaar Utrecht verliet, om directeur te worden van het Koninklijk Conservatorium in den Haag. Men weet dat Dr. Wagenaar jaren lang de organist van de Domkerk was geweest. Bos werd zijn opvolger.

Wie zal de leerlingen tellen die door Bos tot het organistenberoep zijn opgeleid? Het zijn er verscheiden geweest die bij hem les genomen en die na hun opleiding spoedig een plaats kregen als kerkorganist.

Kwamen er leerlingen van Bos voor een examencommissie dan waren deze jongelui in den regel de candidaten die de beste kansen maakten op de benoeming.

Laten wij er enkele noemen.

/II/ Simon Jansen, de talentvolle organist van de Eusebiuskerk te Arnhem, vroeger de zoo zeer gewaardeerde bespeler van de orgelklavieren in de Wilhelminakerk (Hobbemaplein) te Utrecht, een leerling van Bos.

Arie Peters, vroeger de organist van de Julianakerk (Rijnlaan) te Utrecht, thans organist te Nijmegen, een leerling van Bos.

Simon Jansen werd in Arnhem de opvolger van den grooten de Wolff, die ook leeraar voor orgelspel aan het Amsterdamsche Conservatorium was, terwijl Arie Peters in Nijmegen de plaats ging innemen van den niet minder grooten organisten examinerator De Vries, wiens instrument in de Nijmeegsche Groote Kerk omvangrijker is dan in de Domkerk.

Verkerk, de organist van de Nieuwe Kerk (Bollenhofsche straat) te Utrecht, een leerling van Bos.

Van der Hoeven, de organist van de Jacobikerk te Utrecht, een leerling van Bos.

Van Viegen, de organist van de Wilhelminakerk te Utrecht, een leerling van Bos.

Er zijn er nog tientallen anderen, verspreid over het geheele land.

Toen de heer Bos wegens zijn opname in het Ziekenhuis vervangen moest worden in den Dom, waren het twee jonge dames, leerlingen van Bos, die des Zondags om beurten dienst deden op het orgel bij de godsdienstoefeningen en uitstekende plaatsvervangsters bleken te zijn.

Als kerkorganist was de heer Bos een buitengewoon verdienstelijke kracht, die als zoodanig hoog werd gewaardeerd om zijn bijzonder talent.

Waar Bos speelde, daar was wijding en groote muzikaliteit.

Plichtsgetrouw als weinigen. Als hij 's zomers met vakantie buiten was, kwam hij voor den Zondag terug en zat hij zelfs reeds in den vroegdienst van 7 uur al voor de klavieren; hij wilde niet mankeeren.

En hoeveel concerten heeft de heer Bos niet gegeven in den Dom, ook bij tal van bijzondere gelegenheden, en hoe hebben vele honderden van die concerten genoten, bij middag en avond.

Nog pas vier weken gleden kon men hem haast elken ochtend, de zware kerkdeuren op het Domplein achter het tramhuisje zien binnengaan ... dan ging hij voor zichzelf nog studeeren en bleef hij uren achtereen aan het spelen met

Tot mijn groote blijdschap kan ik hieraan toevoegen dat de heer Van Viegen de opvolger van Bos geworden is. Ik heb hem een paar maal in den dienst gehoord en met groot genot naar zijn spel, zij het dan ook in geheel anderen stijl als die van Bos, geluisterd. Ik geloof dat hier een waardig opvolger van Bos gekomen is en hoop hartelijk dat het hem gegeven moge zijn nog heel lang hier zijn diensten te vervullen.

D.

/III/ de ambitie van een jongere, die nog bij langen na niet de 70 was genaderd.

Het is afgelopen.

Onze Dom-organist is gestorven.

Hem is een langdurig lijden bespaard gebleven.

Een oud-leerling schreef:

In memoriam H.F.Bos.

Het zal den velen leerlingen en oud-leerlingen ongetwijfeld tot een diepe droefheid stemmen, als zij vernamen dat hun hooggeachte leeraar en onderwijzer van hen is heengegaan.

Want, het is niet alleen het vele dat zij van hem geleerd hebben, dat zij met groote dankbaarheid aan zijn lessen terug denken, Maar bovenal zijn ijver en toewijding, zijn eenvoud en plichtsbetrachting, zijn medeleven met zijn leerlingen, alsook zijn belangstelling in het persoonlijk en familielevens zijn het, die hem een groote plaats in hunne harten hebben ingeruimd.

En dan zijn geduld, wanneer niet alles ging zoals het moest gaan. Het was bijv. in de tijd dat er nog "orgeltrappers" noodig waren, om het kerkorgel te kunnen bespelen; dan gebeurde het vaak wanneer we les hadden, dat deze heeren op zich lieten wachten, of in 't geheel niet kwamen opdagen.

Dan was eenvoudig zijn bescheid: "Kom, we zullen eens zien of we hen kunnen vinden." Ik heb nooit gehoord dat ze een "standje" voor hun verzuim kregen.

Maar was zijn geduld eindeloos, zijn eenvoud en

bescheidenheid waren zoo mogelijk nog groter. Ja, hij was al te bescheiden!

Of zegt het niets, ongeveer 45 jaar organist in de Utrechtschen Hervormde Gemeente geweest te zijn, zonder dat daarvan eenig bewijs van dankbaarheid is geworden, hem, die zijn geheele leven in dienst dier gemeente heeft gesteld, hem, die bij zoovele officieele gelegenheden zijn medewerking heeft verleend, hem, die zich geheel gaf in zijn orgelspel, als in de vele concerten door hem gegeven.

En dat in een tijd, waarin elk jubileum gevierd wordt!

Ik herinner mij nog heel goed den dag dat hij 25 jaar organist was; het was na afloop van een morgendienst in de Nicolaïkerk en wij - twee van zijn leerlingen - bij hem op het orgel waren en nog even bleven napraten, toen "Meneer Bos" eensklaps opmerkte: "vandaag ben ik juist 25 jaar organist."

Wij, zijn leerlingen, zeiden dat dit feit dan toch wel gevierd mocht worden, waarop het antwoord luidde: "Waarvoor? Laat maar stil voorbijgaan."

Dat dit niet heelemaal onopgemerkt is gebleven moge blijken uit hetgeen ik hieromtrent op pag. 15 vermeld heb.

D.

/IV/ Zie, dit tekent hem geheel en al; zichzelf op den achtergrond plaatsen.

Typisch, dat zijn plaats op het kerkorgel zijn wensch zoo volkomen vervulde.

Maar zijn naaste omgeving is het een groote teleurstelling geweest dat zijn leven zoo "betrekkelijk" onopgemerkt is voorbijgegaan.

In zijn leven zijn hem de teleurstellingen niet bespaard; zijn slecht gezichtsvermogen, zijn ziekten waren vele beproevingen voor hem.

Maar toch bleef hij altijd opgewekt en ijverig. Nooit liet hij de dienst "waarnemen", behalve bij ziekte en tot het laatste oogenblik bleef hij bezorgd of de dienst op het orgel wel "goed vervuld" werd.

Naar haar, die hij achterliet, aan wie hij in zijn leven zoo oneindig veel steun en hulp heeft gehad, zijn echtgenote, gaan onze genegen gedachten uit.

Een oud-leerling.

In verband met het overlijden van de heer H.F. Bos, In leven organist der Domkerk, was er door oud-leerlingen Verkerk, v.d. Hoeven en Leenders, resp. organisten van de Nieuwe-, Jacobi, en Oranjekerk, een voorlopig comité gevormd om namens leerlingen en oud-leerlingen een krans op het graf van hun leermeester te leggen.

Op nadrukkelijk verzoek moest hiervan echter - tot hun groot leedwezen - worden afgezien. Zij doen daarom een dringend verzoek aan alle leerlingen en oud-leerlingen, om, voor zover eenigszins mogelijk, persoonlijk bij de teraardebestelling aanwezig te zijn.

Tevens worden zij, alsmede alle vrienden, verzocht naam en adres op te geven aan ondergeteekende.

Bij voldoende deelname zal getracht worden toestemming te verkrijgen om een eenvoudig gedenkteken op het graf te plaatsen.

Namens het voorlopig comité
w.g. P. Leenders Mzn.

Mendelssohnstraat 28
"Oog in Al"
Utrecht

Ook dit is niet doorgestaan zoals ik op pag. 30 heb vermeld.

D.